

DEJANJE

Edvard Kocbek: Dejanje

Dr. Anton Trstenjak: Človekova veličina

Edvard Kocbek: Pesnice

Andrej Kolar: Bratovščina

Vida Taufer: Smrtna ura

Dr. Anton Slodnjak: O neminljivem Cankarjevem delu

Dr. Andrej Gosar: Zapiski na robu

Severin Šali: Krščanska antropozofija Nikolaja Berdjajeva

Dokumenti:

Walter Schubart: Vzhod in Zahod

Pregledi:

Bogo Grafenauer: Odlomki o slovenskem položaju

Književna poročila:

A. Gradnik, Večni studenci (L. Legiša)

Dr. J. Mal, Zgodovina slov. naroda. 15 zv. (B. Grafenauer)

E. Hrovat, Spoznavni vidiki dinamske psihologije (Dr. A. T.)

L. Legiša, Slovenska poezija od Vodnikovih Pesmi za pokušino do priprav za Kranjsko Čbelico (J. Logar)

Ovitek:

Drobna poročila o knjigah

DEJANJE

REVIJA ZA KULTURO, GOSPODARSTVO IN POLITIKO

Izhaja 15. vsakega meseca razen v juliju in avgustu. — Za uredniški odbor in izdajatelja odgovarja Edvard Kocbek v Ljubljani. Vse dopise na uredništvo in upravo je naslavljati na naslov: Ljubljana, poštni predal 103. — Tiska Zadržna tiskarna v Ljubljani, Tyrševa cesta 17 (predstavnik Maks Blejec). — Revija stane letno 80 din, polletno 40 din, posamezna številka v razprodaji 10 din. Naročnino je pošiljati na poštni čekovni račun št. 17.631.

Prvo številko drugega letnika

pošiljamo nekaterim, ki še niso naši naročniki, v upanju, da si revijo naročijo in s tem podprejo naše delo. V nasprotnem primeru pa jih prosimo, da nam številko takoj vrnejo.

Prejeli smo v oceno:

Franjo Golob: Nnav čriez izaro... Bibliofilska založba v Ljubljani 1938.

Miha Maleš: Slavni Slovenci. Bibliofilska založba v Ljubljani, 1938.

Dr. Ivo Pirc, Franjo Baš: Socialni problemi slovenske vasi. Socialno-ekonomski institut v Ljubljani 1938, Zbirka študij št. 2.

Hrvoj Maister, Filip Uratnik: Socialni problemi slovenske vasi. Socialno-ekonomski institut v Ljubljani 1938, Zbirka študij št. 3.

Dela Otona Župančiča. IV. del. Akademsko založba v Ljubljani 1938.

Kočevski zbornik. Izdalo vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda, Ljubljana 1939.

Maurice Brillant: Le plus bel amour. Bloud & Gay, Paris 1938.

La Tchecoslovaquie devant notre conscience et devant l'histoire. Bloud & Gay, Paris 1938.

Almanach de l'aube. Bloud & Gay, Paris 1938.

Elie Baussart: Essai d'initiation à la révolution anticapitaliste. Bloud & Gay, Paris 1938.

Francis Jammes: La Divine Douleur. Bloud & Gay, Paris 1938.

Redna izdanja Mohorjeve družbe v Celju:

Koledar za leto 1929.

Jenko-Hassl: Izum. Slovenskih večernic 91. zvezek.

Dr. F. Jaklič: Ure češčenja. Molitvenik.

Marija Ahačič: Čuda narave.

Dr. Josip Mal: Zgodovina slovenskega naroda. 15. snopič.

Življenje svetnikov. 13. zvezek.

Knjige za doplačilo Mohorjeve družbe v Celju.

Salten-Lavrič: Bambek. Mohorjeva knjižnica 104.

Sonja Sever: Čevljarček Palček. Mohorjeva knjižnica 107.

Janez Jalen: Cvetkova Cilka. Mohorjeva knjižnica 100.

Joža Cvelbar: Zbrano delo. Mohorjeva knjižnica 106.

Jakob Turk: Pašništvo.

DEJANJE

Vse, kar je porojeno iz občutja slovenske ogroženosti, mora slediti zakonu zavestnega in budnega dela, če hoče svojo živiljenjsko nevarnost premagati. Kdor med nami prihaja do teh spoznanj, — in vedno več nas je —, onaša to temeljno pravilo na vsa terišča slovenskega človeka. Prepričani smo, da mora biti ravno revija tista, ki naj s svojo vsebino in s svojim sodelniškim zborom razvija nove cilje slovenskega živiljenja.

Že dalje časa je del slovenske javnosti čutil potrebo po reviji, ki bi ne bila samo kulturna ali leposlovnna, ampak taka, ki bi skušala odgovoriti na vsa pereča socialnogospodarska in politična vprašanja, in sicer tako, kakor se postavljajo za Slovence. Danes nihče več resno ne dvomi, da je kultura slovenskega naroda tesno povezana z njegovimi gospodarskimi ter političnimi pogoji in da ni mogoče več nobeno delno reševanje, posebno ne v današnji dobi, ko so navedeni pogoji narodovega živiljenja povezani s svetovnim spreminjanjem, ki mu ni iskati počela v osebni vrednosti in narodni svobodi, ampak v splošnem socialnem in nacionalnem nasilju. Razumljivo je torej, da nikdar dozdej še ni bila taka potreba po budnem zbiranju sodobnih spoznav in po vzajemnem zarisu skupne narodne usode, kakor danes.

Zato nočemo biti nikaka zgolj teoretična revija, posebno pa ne literaren magazin, kjer se več ali manj slučajno zbirajo neobvezno ustvarjajoči kulturni delavci. Revija je važna celica v živiljenju naroda: njena naloga ne leži le v podajanju posameznih spoznav in v razodevanju samotnih vizij, ampak tudi v duhovni načrtnosti, v vzajemnem delu, v organizirani vzgoji. Revija naj ne bo udoben prostor ustvarjalcev, ampak mora že sama kot taka biti ustvarjalna ustanova, tovariško grajenje: ne samo kristaliziranje objektivnega sveta, ampak tudi razživiljanje osebne kvalitete, skratka kulturno delo, v katerem pride osebna zavzetost do čim polnejšega izraza.

Ali ni torej povsem razumljivo, da hočemo biti aktualna revija v pravem smislu besede, izraz celotne dejavnosti, delovno terišče zavestno gradečega kroga, ki hoče združevati osebno kulturo in strokovno znanje? Sredi množice nerešenih vprašanj, ki nas dobesedno zasipujejo, gre za to, da se njih pošastna problematika reducira na reševanje glavnih vprašanj in da se njihova rešitev ustvari, ne pa samo zamisli. Reševanje naših vprašanj ne sme biti več slučajno, delno,

popprečno, zunanje, ampak zavestno, celostno, organsko, vsega človeka in vso narodno resničnost zajemajoče.

V tem okviru gre za iskanje, spoznavanje in oblikovanje novega živiljenjskega smotra, za neobhodno potrebno novo in rodovitno smotrnost, za novo celostno merilo, ki naj z njim ocenimo dosedanjo neuspešnost ter položimo duhovni temelj novi človeški stavbi med Slovenci in sicer tako, da določimo vsebino duhu in človekovi osebi, njenim živiljenjskim oblikam, njeni dejavnosti in bodoči občestveni sintezi. Tako hočemo med sodobnimi miselnimi demonijami ravno kot kristjani pomagati do živiljenjske veljave novi sili, ki se z veseljem upanjem postavlja predvsem na stališče človeka in njegove duhovne neokrnjenosti, da bomo ravno z njeno pomočjo dosegli človeka vredno, svobodno slovensko živiljenje.

Ta realizem nam pravi, da se moramo nemudoma lotiti najbližjih in najbolj perečih slovenskih nepopolnosti in težav ter jim poiskati prave rešitve. Realističen slovenski rod mora reševati vprašanja po tistem redu, v katerem se mu prikazujejo kot bistvena in nujna za slovenskega človeka in slovensko občestvo. Tako delo mora zamenjati sedanje neurejeno, nenačrtno socialno, politično in kulturno delo, predvsem pa zgolj miselno, zgolj splošno ali celo snobistično nastopanje izobražencev. Gre za popoln pregled strukture slovenskega vprašanja, za tako točno določitev njegove vsebine, da bo obsegala v sebi vsa vprašanja slovenskega zgodovinskega živiljenja, od gospodarskega temelja, kulturne zgradbe na njem in politične zaokroženosti obeh, obenem pa po vrednostnem redu pokazala vsa vprašanja slovenskega človeka in njegove kulturne, verske, narodne, gospodarske, socialne in politične vzgoje. Nočemo pustiti v nemar nobenega predela v slovenskem živiljenjskem prostoru in nobene vrednote, ki se je bila uveljavila v naši zgodovini. Prava narodna celost je tudi temelj za pravilno pojmovanje mednarodnega živiljenja in njegove aktualnosti, ki jo s tem pomagamo reševati.

Zato predlagamo de j a n j e kot rešilno sredstvo slovenskega duhovnega zdravja in želimo, da bi DEJANJE po svojih močeh pripomoglo k integralnemu in sintetičnemu živiljenjskemu delovanju, ki smo ga Slovenci doslej tako pogrešali.

EDVARD KOCBEK

ČLOVEKOVA VELIČINA

Človekova veličina je v osebnosti. S to postavko Tomaža Akvinca¹ mora krščanstvo danes bolj ko kdaj poprej braniti človeško dostojanstvo med Scilo in Karibdo dveh ostrih skrajnosti: pretiranega individualizma in pretiranega socializma. Individualizem je v človeku videl samo njegovo osamljenost, posamičnost in različnost od vseh drugih stvari. Človek mu je kakor neznamen atom v neizmernem svetu s pravico do brezobzirne konkurence; je asocialno bitje, ki živi po mehanično nujnih zakonih brez duše. To je človek liberalnega in materialističnega stoletja, ki ima svoje rojstvo v letu 1789.

Temu pojmovanju se je uprl sodobni socializem, ki nastopa v dveh ali treh skrajnostih: mednarodni socializem (boljševizem) in narodni socializem (italijanski fašizem in nemški rasizem). Tu je upoštevana samo socialna stran človeške narave, če so človeka prej pojmovali zgolj atomistično mehanično, ga zdaj izključno biološko-organično: le kot člana države, razreda ali rase. Posameznik izgine, ostane samo šabloniziran »tip«¹ rasne ali razredne ali državne znamke. Človek je le toliko vreden, kolikor se da izraziti v vrednosti kalorij in konjskih sil, skratka v produkcijskih enotah. Rasizmu je človek samo še »koristna funkcija«² ne pa samovreden člen naroda. Težišče in cilj človeškega življenja na zemlji nista več v njem samem, ampak izven njega v državi ali rasi. V času, ko je izkustvena znanost celo neživim atomom priznala popolno svobodo in samostojnost gibanja, smo se naenkrat našli v samih totalitarizmih s strogimi avtoritarnimi režimi, ki prepučajo človeku le vlogo neznatnega, po predpisani znamki izdelanega vijaka v ogromnem državnem aparatu. Obema, individualizmu in socializmu je skupno zgolj materialistično in količinsko pojmovanje človeka, njegovega dela in kulture.

Zato danes pač ni prvenstvena potreba krščanstva, da v ljudeh

¹ Summa theol. I. q. a 3 ad 2: Persona est hypostasis proprietate distincta ad dignitatem pertinente. Osebnost ali personalitas pa je pri Tomažu forma significata per hoc nomen persona (S. th. I, q. 39, a 3 ad 4), je torej podstatna forma (dej ali popolnost), zaradi katere imenujemo kakšno bitje osebo. Pozneje se je raba pojma razširila tudi na pritične deje in popolnosti: na svojsko osebno udejstvovanje osebe; končno pa sploh na »vso osebitost in posebnost človekovo v pogledu na miselnost, hotenje in čustvovanje«³ (Ušeničnik, Uvod v fil. II., Ljubljana, 1923, str. 196). Tako rabljen pojem osebnosti ima že bolj etičen smisel v pomenu: značajnost, samoniklost, in kot tak ni več popolnoma istoveten s pojmom osebe, vendar se navadno oba izraza rabita brez razločka (tako n. pr. Sawicki, Das Ideal der Persönlichkeit, Paderborn, 1925, 3), kar homo storili v naslednjem tudi mi.

vzbuja smisel za avtoriteto, marveč ta, da brani dostojanstvo teptane človeške osebnosti. V tem pogledu hvaležno in z zadoščenjem omenjamo prvenstveno vlogo okrožnic Pija XI. Quadragesimo anno, Divini Redemptoris in druge.

Kršćanstvo človeka ne pojmuje zgolj individualistično ali atomistično-mehanično, tudi ne zgolj socialno ali biološko-organično, ampak osebnostno-občestveno ali duhovno-organično. Trditev, da je človek osebnost, pove dvoje.

Prvič, da je samostat: individualna, samosvoja in popolna podstat, ki biva in deluje sama v sebi in iz sebe popolnoma neodvisno; da ni le del ali funkcija neke nadrejene celote, bodisi države, razreda ali rase, marveč v sebi zaokrožena in tako popolna, da se ne da z nobenim bitjem zvezati kot sestavni del v novo, popolnejšo naravo.

Drugič, da je duhovna samostat: obdarjena z razumom in svobodo. Šele z duhovnostjo se loči človekova samostat od vseh drugih, od živalske, rastlinske in nežive prirode. Torej ne le samostatnost, marveč personalnost, to je duhovna samostatnost, dviga človeka nad vso ostalo prirodo, ta mu daje višje dostojanstvo. Človek ima vrstno popolnejše bistvo, pri njem je telo združeno z duhom, enovitim oblikovalnim počelom v eno naravo. Duša v njem je tisti svojski princip, ki ga naredi popolnejšega in samostojnejšega v bivanju in delovanju. Duh namreč pomeni bistveno neodvisnost od snovi in njene zakonitosti. Snov pomeni: možnost, nedoločenost, nepopolnost, omejenost, utesnjenost; duh pa dejavnost, določenost, polnost, neomejenost, sproščenost. Samostojnost bivanja se jasno razodeva tudi v delovanju, ki se vedno ravna po bistvu stvari same, čim popolnejše je bistvo, tem popolnejše je njegovo delovanje. Ker pa je svojsko osebno bistvo duhovno, zato je tudi njegovo delovanje prava samodejavnost. Duhovna dejavnost je namreč imanentna, vsebljena. Vsebljenost pa je samodejavnost: začčenja in konča se v notranjosti osebe same, v njej je tvorni vzrok, učinek in cilj delovanja. Nikdo ne more nobenega osebnega akta od zunaj povzročiti, ako človek sam noče. A tudi nobena še tako kruta sila ne more niti enega duhovnega dejanja osebi »vzeti« in si ga osvojiti. Tudi če je naše osebno delovanje vsebinsko naperjeno navzven, na zunanje učinke v korist družbe, vendar učinek duhovnega deja kot duhovna stvarnost in vrednota je in ostane last naše osebnosti same. Popolnost delujočega subjekta ne raste z delovanjem samim, ampak z učinkom, ki ga sprejme vase. Ker pa pri vsebljenem delovanju učinek ostane v osebi sami, zato vsaka oseba pri takem delovanju osebno raste in se izpopolnjuje. Osebno samodejavno življenje torej po svojem bistvu meri na samoizpopolnitev in ne na izpopolnitev drugih. Svojsko osebno človekovo udejstvovanje in vrednote so »bonum inalienabile«, ne dajo se prodati ali vnovčiti, ne moreš jih odstopiti drugim.

Tudi če bi človek vse svoje premoženje razdal, telesne sile in celó življenje žrtvoval v blagor človeštva, bi dal od sebe vendarle samo slabši, zgolj količinski, snovno merljivi del; kakovost, kvaliteta, resnična osebna vrednota teh dejanj je ostala pri njem samem. Ta raste s človekom tem bolj, čim bolj skuša dati sebe in vse svoje v prid družbe. Prostovoljno darovanje lastnega življenja višjim človečanskim in religioznim vrednotam namreč ne pomeni uničenja osebnosti, marveč prav višek osebne samodejavnosti, kajti duh je neumrljiv in ta se je na tej točki sprostil vseh vezi tuje dejavne materije.

Vsebljenosti delovanja odgovarja vsebljenost cilja: Ker osebna dejavnost po svojem bistvu meri na samoizpopolnitev, zato je vsaka osebnost sama sebi neposredni in brezpogojni cilj.² Lahko si sicer človek stavi posamezne cilje izven sebe, toda neposredni, bitno neločljivi smisel in cilj njegovega dela je in ostane vedno le lastna osebnost. Nikoli ne more biti človek golo sredstvo kakšnemu »višjemu« ustvarjenemu cilju. Kot oseba je človek neposredno nosilec pravic: osebnost ima izhodišče in težišče svojega življenja v lastnem središču. Prav to pa je resnična svoboda in neodvisnost. Zato more le duh kljubovati tujim vplivom, ki prihajajo bodisi od družbe ali prirode, ali morda celo od Boga in njegovih zakonov. V tej veličini je seveda tudi njegova tragika. Tveganje in negotovost je svojska, a tragična veličina osebnega in svobodnega duha.³ »Vsi daljnosežni glasovi so izgovarjali besede kljubovalnosti. Ves svet obsegajoče misli so bile uporniške misli. Da, človeštvo ima sramotitve, ki so večje vrednosti nego slavospevi.«⁴

Samostatnost in duhovnost sta torej dva stožerja, ki s svojimi bitnimi zakonitostmi utemeljujeta človekove individualne pravice nasproti družbi: človek je kot oseba družbi bitno nadrejen. Kdor hoče torej na podlagi »višjih interesov« človeka ponižati tako, da zahteva od njega vse, tudi njegovo osebno prepričanje in udejstvovanje, ta hoče človeško delovanje zožiti na zgolj neosebno, transeuntno ali prehodno, kar je svojsko snovi, kjer učinek ne ostane v delujočem osebkju, marveč preide v drugega; ta poniža človeka na stopnjo zgolj snovnega, to je tujesmotnega bitja, v golo funkcijo rase in produkcijsko sredstvo države; ta posega v »intimne sfere osebnosti« (po Schelerju), ki so nedotakljive. V njih ima samo Bog svoje pravice, a še on »spoštuje« njih svobodo.

Obratno pa vprav ta dva stožerja človeške individualnosti obenem bitno utemeljujeta njegovo socialnost.

² Prim. E. Welty O. P., *Gemeinschaft und Einzelmensch. Eine soziometaphysische Untersuchung* bearbeitet nach den Grundsätzen des hl. Thomas v. A., Salzburg-Leipzig 1935, str. 98.

³ Celo delo o tem je napisal Peter Wust, *Ungewissheit und Wagnis*, Salzburg-Leipzig (A. Pustet) 1937.

⁴ Ellen Key, cit. po Sawicki, o. m. str. 29.

Samostatna individualnost nudi prvo bitno podlago človeški socialnosti. Individuum biti se namreč ne pravi samo: biti enoten in nerazdeljen v samem sebi, ampak tudi: biti eden izmed mnogih iste vrste in rodu, biti do podrobnosti določena uresničitev neke splošne ideje. Vsak individuum ima torej poleg svojsko svojih lastnosti tudi takšne, ki so skupne vsem bitjem istega rodu ali vrste. Po teh skupnih stvarnih lastnostih je bitno zvezan z vsemi »sovrstniki« in to že po svojem bistvu samem neodvisno in še preden se za to odloči iz svoje lastne volje. Nikdo ga ne vpraša, ali hoče biti skupen in podoben drugim ali ne. Že z njegovim bistvom samim je torej dana obenem neka bitna navezanost in zakonita odvisnost nasproti »sovrstnikom« kot posameznikom in kot celoti. Nikdo ga ne vpraša, ali hoče te družabne zakonitosti in obveznosti spolnjevati ali ne.

Že atomi kot neživi individui se jim molče pokoravajo. Po čisto zakonitem, določenem redu se spajajo v kemične spojine, višjevrstne enote. Dasi je tu prva bitna osnova že dana, vendar o pravi socialnosti v neživi prirodi še ne govorimo.⁵ Tudi pri rastlinah še ni prave socialnosti. Pač pa govorimo o socialnem življenju v pravem pomenu že pri živalih: čebelah, mravljah itd. Tu ne prihaja namreč iz lastnega središča samo vsebljeno delovanje samo, kakor pri rastlinah, marveč tudi počelo tega delovanja, čutne zaznave, ki nagibljejo žival, da si išče hrano, da napada, da se brani itd. Tu zveza med posamezniki ni samo organsko-kemična, ampak intencionalna (naperjenostna) ali moralna v širšem smislu v nasprotju do zgolj fizične. Vendar je ta intencionalnost, ki je bistven znak vsake prave socialne zveze v nasprotju do zgolj fizičnih (mehaničnih ali organskih), pri živalih še popolnoma trpna, pasivna. Služi predvsem ohranitvi vrste in rodu. Individuum nima svobodne samoodločbe in samodejavnosti, marveč je slepi izvrševalni ud in funkcija vrste, ki ji pripada. Njegovo delovanje ima središče zunaj sebe, je tuje-smotno. Takšno zgolj animalno pojmovanje družabnosti prenaša razizem enostavno na človeka.⁶ Zato ni čudno, če vidi Hitler edino razliko med živaljo in človekom v tem, da je človek zmožen iznajdbe, žival pa ne, da ima smisel predvsem samo za »schaffende Persönlichkeit«⁷ in da se v stvarnem kazalu poljudnega dela Engelb. Huberja, Das ist Nationalsozialismus, izraz osebnost sploh ne nahaja.⁸

⁵ Nekateri niti prave individualnosti ne priznavajo neživim bitjem, tako n. pr. Dietrich v. Hildebrand, *Metaphysik der Gemeinschaft*, Augsburg 1950, str. 18 sl.

⁶ Prim. J. Maritain, *Die menschliche Persönlichkeit im allgemeinen* (v *Von Montreaux bis Paris, Utrecht 1937*), str. 120. Isti, *Questions de conscience*, Paris 1958, str. 30 sl.

⁷ Hitler, *Mein Kampf*, München 1932, str. 495.

Človek pa ima še drugo, svojevrstno bitno podlago socialnosti: duhovnost. Če je namreč duhovnost bitna osnova tega, da je človek nosilec pravic, potem mu ista duhovna narava obenem nalaga dolžnost, da enake pravice in smotrnostno neodvisnost priznava in spoštuje tudi v sočloveku. Duhovnost sama je torej že zadostni razlog za socialni značaj človeške narave. Tudi če bi bival samo eden človek na svetu, bi bila s tem že dana — a priori — nujnost, da mora v sočloveku, ako bi ta bival, spoštovati iste pravice, ki jih ima sam. Torej je človek socialno bitje že po svojem bistvu. Zato ni prava bitna utemeljitev družabnosti človeške narave tista, ki jo izvajamo samo iz njegove navezanosti na pomoč, vzgojo, brambo itd.

Še več. Duhovnost je obenem podlaga in vir razumnosti: človek svoj bitni odnos do družbe sam spoznava in svobodno priznava. Ne samo, da je družabnost položena v njegovo naravo, ampak tudi uresničevanje te družabnosti izhaja popolnoma iz njega samega, ker je počelo v njem aktivno in svobodno. Socialnost je v njem, iz njega in po njem samem. Osebnost je edini individuum na zemlji, ki se lahko z lastno močjo in svobodnim nagibom veže s svojo okolico in tako bogati sebe in druge. Njegovo družabno nagnjenje ni samo kak gon narave, ampak svobodno osebno življenje. Svoj pravi izraz najde le v spoznanju in ljubezni. Edinstvena odlika te dvojne svojstveno osebne vezi med ljudmi pa je v tem, da ne združuje ljudi samo na zunaj, ampak prav v njihovih intimnih sferah. Tu šele postane družabnost tudi prisrčna, topla in privlačna, kakor je privlačna in prijetna samo ljubezen; tu šele je družabna vez najožja, človek je blizu drug drugemu kakor misel misli. Stojimo pred zanimivim paradoksom: čim samostojnejša in izrazitejša je individualnost, čim bolj je aktivna in vsebljena, tem močnejša in tem ožja je njena družabna vez s sebi enakimi. A to ni nobeno protislovje, marveč veličina enovitega duha, ki kot tak neskončno presega tudi najfinejšo prodornost in pričujočnost kakršne koli snovi, in ki tudi v najožji združitvi z bitji ostane bolj individualen in samostaten nego najbolj osamljen atom v vsemirju. Duh edini je neodvisen od zakona neprodornosti, in njegova prodornost je edina, ki ni podvržena zakonu o izgubi energije.

Zato pa vsaka druga socialnost, ki ni osebno-duhovnega značaja, nujno zapada v skrajnosti zgolj fizikalnih zakonov snovi: čim bolj skuša biti socialna (prodorna), tem bolj izgublja svojo lastno individualnost in energijo. Obratno pa tem bolj izgublja svojo individualnost, čim bolj izginja tudi njegova socialnost, ker se ob izgubljanju svojstvenosti in samostojnosti bliža združitve vedno bolj značaju zgolj fizikalno-kemičnih spojin.

---

⁸ Gl. Beekenkamp, Die menschliche Persönlichkeit in Familie und Beruf (v Von Montreaux bis Paris), str. 138.

Svojsko osebnostna socialnost je torej mnogo popolnejša nego navadna animalično-intencionalna, imenujemo jo občestvenost.

Osebnost in občestvenost sta soodnosna pojma. Človek kot posameznik je osebnost, človek kot družba je občestvo. Osebnostno-občestveno gledanje človeka je v sredi med individualističnim in socialističnim. Človek sam v sebi je osebnost in kot tak enak vsem drugim kakor brat bratu. V tem bratstvu je pravi smisel enakosti vseh ljudi med seboj, podlaga pa je v osebnosti.

To človekovo dostojanstvo horizontalne smeri — v razmerju človeka do človeka — se pokaže v pravi luči šele, ko ga gledamo tudi v vertikalni smeri, navzgor do Boga, navzdol do prirode.

Človeška osebnost ni samo občestvena, marveč tudi religiozna. Religioznost pomeni povezanost z Bogom, torej občestvenost v razmerju do absolutne osebnosti. Šele na tej točki se dvigne naše gledanje človeka na izrazito krščansko stališče. Tu človek ni zvezan z Bogom samo kot stvar s Stvarnikom, tudi ne samo kot podoba, ki ima svoj pravzor v neustvarjeni duhovnosti, razumnosti in svobodi. Tako gledanje človeka bi bilo samo teoretično, abstraktno namišljeno in nerealno, kajti takšnega človeka v resnici zgodovina ne pozna. Človek je, gledan v vsej svoji stvarnosti, dvignjen v nadnaravni red milosti; je sicer po prvem padcu oslavljen, a zopet odrešen. Zato tako gledanje človeka ni »nedovoljeno mešanje teologije s filozofijo«, marveč celotnostno (totalitarno) upoštevanje vse njegove stvarnosti, brez česar je pravično ocenjevanje njegovega življenja in zgodovine enostavna utvara. Saj vidimo, da izključno naravno pojmovanje človeške osebnosti vodi dejansko ne samo do nereligioznega, ampak tudi do neosebnostnega nazora. Razlog temu je iskati v padli človeški naravi, ki stalno potrebuje Odrešenika in njegove pomoči. Če pa odmislimo človekovo nadnaravno usmerjenost in združenje z Bogom po Odrešeniku, potem nam ne preostane niti »čista« narava, ampak samo narava, ki je oslabljena po grehu in ki kot taka ni zmožna v polni meri doseči ideala človeške osebnosti — ne posamič in ne v občestvu. Zato dejansko ni človeške osebnosti razen krščanske. Saj tak je tudi postanek pojma osebnost v zgodovini. Oseba je prvotno pomenila »masko« pri igrah. V dobi dogmatičnih prepričanj o sveti Trojici pa se je ta izraz prenesel na Boga, od takrat govorimo, da so v Bogu tri božje osebe.⁹ Šele pozneje se je po naliki teh začel rabiti ta izraz tudi o človeku vobče.¹⁰ Kdor ima to pred očmi, ta se potem pač ne more čuditi, zakaj človek v družbi, ki mu je vzela krščanski značaj, izgubi tudi svojo občestvenost in ne

⁹ Prej so se namesto tega rabili različni, manj točni izrazi.

¹⁰ Prim. Summa th. I, qu 59 a 3.

pomeni v njej nič drugega več, kakor osebo v svojem prvotnem jezikovnem pomenu: masko brez samostojnega prepričanja in samoodločevanja. Avtoritarni režimi, ki človeka zožijo na to stopnjo, so prisiljeni poabsolutiti raso ali državo in v njej prikazovati javljanje božanstva, ki se mu mora masa brezpogojno žrtvovati. To je zamenjavanje previdnosti osebnega Boga in njegovega vladarstva z naravno selekcijo rase v boju za obstanek in teokracijo tehnike.⁴¹

Sedaj po razodetju in milosti, v onostranosti pa po luči slave, je človek na višji način deležen notranjega življenja treh božjih oseb, tako da je njegova zveza z Bogom podobna zvezi otroka s svojimi starši, imenuje se torej po tej naliki božji otrok. To je nadnaravna odlika človeške osebnosti, ki pa je tako zvezana s celotnim človekom, da — kakor smo videli — tudi naravna osebnost in občestvenost brez nje praktično ni možna. Narobe pa v tej luči dobi sedaj tudi občestvenost in bratstvo ljudi med seboj svojo posebno, nadnaravno lepoto in vrednoto.

Kot osebnostno-občestveno in religiozno bitje ima človek tudi do ostale, neosebne prirode, ki mu je v bitno-smotrnostnem pogledu podrejena, svoje posebno poslanstvo.

Kot suverena osebnost na zemlji je vsemu neosebnemu svetu kralj, gospod. Njemu je kot razmerno najvišjemu smotru podvržen, njemu služi kot vdano sredstvo njegovega življenja. Vsa materialna kultura, zlasti tehnika, nam glasno priča, da je priroda kakor brezmejna dežela, v katero človek vedno zmagoviteje prodira in si jo podjarmlja s svojim delom.

Kot občestvena osebnost je človek neosebni prirodi obenem videc, njen prerok. On jo ožarja z lučjo svojega razuma, jo združuje s svojim osebnim življenjem, ji vdihuje svojega duha ter jo tako dviga in sproščuje iz snovnih okovov. On ji je glasnik višjih smislov in ustvarjavec novih celot. Po njem se v nekem smislu učloveči tudi vidna narava sama: on jo združuje s svojim duhom, ona pa mu je kakor vdana posoda, v kateri zbira duha svojih misli. Duhovna kultura in umetnost sta priči tega odličnega človekovega poslanstva v svetu.

Človek je v ustvarjenem svetu edino počelo napredka. Brez njega bi vsa priroda ostala kakor zakleta v zakon svoje trpne vztrajnosti, kajti vsako bitje deluje le v okviru svojega bistva in samo duhu je bistveno, da s preroško silo predira v tajne stvarstva. Človek je tolmač skrivnostne pisave v knjigi narave, njen duhovit ilustrator in razlagavec. Le njemu je tudi lastno, da ustvarja. Dasi ustvarjen duh ne more v pravem pomenu ustvarjati iz nič, vendar je zlasti njegovo kulturno delo neke

---

⁴¹ Prim. k temu natančneje J. Janžekovič, Narodni socializem kot svetovni nazor, Čas 1938/39, str. 72 sl.

vrste posnemanje in »oponašanje« Stvarnikovega stvariteljskega deja: ustvarja in odkriva dotlej še neuresničene in nezname vrednote ali pa jih vsaj zase na novo osvaja. Vsak pravi svetovni nazor je neke vrste stvariteljsko dejanje. »Tako stvariteljstvo je do neke stopnje vsakemu človeku dano in ga tudi mora vsak izvršiti. Drugače ostane njegov duh neoblikovan. Drugače si ne bo — in s tem se pregreši zoper naravni zakon svoje osebe — ustvaril osebnega prepričanja. Drugače bo povsod samo brezglavo capljal za drugimi in ne bo nikoli trden, zanesljiv pristaš.«¹²

Človek pa je tudi religiozna osebnost in kot tak ni le ustvaritelj in umetnik, ampak tudi duhovnik vrednot in lepote v svetu. On jih učloveči, on jih odreši, on pa jih tudi poveliča, vse z močjo svoje osebnosti. Najodločnejše njegovo poslanstvo v svetu je prav v tem, da vse vidno stvarstvo dviga in popelje zopet nazaj k Pravzoru v poveličanje. Krogotek stvarstva je zaključen šele s človekom. »Kajti poveličana hoče odsevati forma v dvoranah znanosti, poveličana hoče žareti v templju umetnosti, poveličana hoče stati pred Bogom kot simbol v svetišču religije.«¹³ Takšna je človekova dragocenost v svojem bistvu, po svoji bitni naravnosti in zahtevah. Dejansko uresničenje otroštva božjega v srcih posameznikov, bratstvo med posamezniki in narodi, kraljevsko obvladanje, preroško pronicanje in duhovniško posvečevanje velikega sveta pa je veličina njegovega poklica. Danes prav posebno! Kajti če kedaj, potem velja v pričujočem trenutku človeške zgodovine naobračba Pavlovih besed: Človek mora »v bolečinah in mnogih nevarnostih« postati to, kar je.

¹² Welty, o. m. str. 95.

¹³ P. Wust, Dialektik des Geistes, Augsburg 1928, 166.

EDVARD KOCBEK

PESMICE

1.

Čista zahodna stran,
slovesna in blaga,
globoko prezorna,
ne zapusti nas.

Otroci kričijo
v večerni omami,
zadnjič pretresaš
nekoga med nami.

2.

Na travo pada rosa.
 Vozovi tresejo zemljo,
 vmes udarjajo objestna kopita.
 Večerno vrvenje razveseljuje
 človeško srce.

Naša hiša je stara.
 Drgetam od otroške slasti,
 ko jemljem v roke zadnja opravila,
 dokler se utrujen ne naslonim
 na drago rame.

3.

Iz srede večera kri curlja,
 ognjeni robovi predmetov,
 divje gosi kričijo,
 čutim, kako ti srce drgeta.

Stisni se k meni tesnó,
 oči so ti strašno velike,
 lepa je žival, kadar strmi
 v neznano in toplo temó.

Objami me, moja mala gospa,
 sprejmi me v svojo tesnobo,
 daj me presuni z ognjeno slastjo,
 iz srede večera kri curlja.

4.

Okrog peči sedijo, vsak v drugo smer.
 Oče je pod zemljo, mati šteje skrbi,
 dvorišče je zaprto, živina zmučena leži,
 hlapčiča med deklami stiska nemir.

Zamolkel lajež, nato petje v daljini,
 sin je med njimi, vsako noč kolovrati,
 najmlajša hčerka bo nezakonska mati
 s tolovajem v svobodni planini.

Drugi sin je v ječi od svoje mature,
 iz njegove celice koraki zvenijo.
 Mati posluša tiktakanje ure:
 Kje se božji svetniki mudijo?

V temnem prostoru dve sveči gorita,
 pozno zelenje uvelo diši,
 dolg človek pod belo rjuho leži,
 konca nog mu črno molita.

Trd, zleknjen, uporen do kraja
 oči je umaknil v svoj san,
 negiben je zdaj in neznan,
 staro zidovje se z molkom spaja.

Solnce, zlata igrača, medlí,
 zvečer se bo v mesec prelila,
 zemljo iz svetlega spanja zbudila.
 Takrat bo mrtvec odprl oči.

ANDREJ KOLAR

BRATOVŠČINA

V našem malem in zakotnem kraju, ki je po imenu in po starih, v Valvazorju popisanih pravicah neke vrste mestece, v resnici pa kmečka vas, imamo celo vrsto raznih ustanov, družb in bratovščin. Imamo godbo s svetlimi trobentami, vedno polno občinsko ubožno hišo, star oglejski farovž, danes poln stisnjenih in suhih prebivalcev, nekaj društev, nazadnje pa tudi bratovščino svetega Roka. Vanjo se vpišejo tisti, ki mislijo kmalu iti na oni svet, da so za svojo zadnjo pot deležni bratovskega voza, črno in belo pobarvane kočije, ki jih po stari poti pritrese na pokopališče. To pokopališče s cerkvijo svetega Roka je pomaknjeno v ozko dolino, obdano od njiv in pobočij, ki se po njih spusti državna cesta k hišam. S teh pobočij je videti pokopališče kot prijetna zelena pristava, znotraj vsa obrasla, s pravilno potegnjenim zidom, z velikansko lipo ob škripajočih vratih, kot nekakšen dom, obdan z zelniki, deteljami in fižolovimi prekljami. Še otrok sem slišal pogosto, ko so v jesenskih sapah tulili gozdovi smrek vseokoli, škripanje starega železja v zvoniku in cviljenje železnih vrat, kakor bi se odpirala.

In prav na tisti cesti mi je nekoč star možiček tudi popolnoma spremenil predstavo in področje mrtvaške bratovščine, ko sem ga našel stokajočega ob cesti. »Prišlo me je,« je javkal, pljuval in se držal za brado. Dobro sem ga videl v mraku, opiral se je z drugo roko na sekiro in mrmral predse. Rezilo mu

je gledalo naravnost proti goltancu. Bil je stari Nacek, ki mu je revmatizem zvijal noge, zdaj pa so ga obhajale še druge slabosti. »Eh, kmalu bom tudi jaz v bratovščini, za zmerom. Nič ne pomaga.« »Nacek, kaj niste še?« sem se začudil. Tedaj me je za vselej poučil in mi pogrebno bratovščino čudno spremenil: »Tisti je že, ki zemljo in rože z nosom rine. Tudi jaz imam zdaj zadosti oster nos.« Ne vem kako, da so mi pri tej razlagi, sredi vrteče se sape in v bližini samega svetega Roka, malo vstali kratki lasje. Ker je hotel ta zgarani mož nadaljevati svojo mrliško razlago, sem ga raje jaz hitel spraševati: »Nacek, kaj ste pa jedli, da vas tako prijemlje?« in podobne stvari. Tedaj, ko sem doživel ta pouk, sem bil še otrok. Od takrat pa sem imel za bratovščino vse tiste, ki so prebivali v okrilju svetega Roka, rinili z nosom zemljo in rože in mi na kak način ostali v spominu. Nekaj pa sem opazil, ko sem med njimi iskal včasih tega ali onega. To namreč, da se nekateri izmed njih na prav poseben način urejajo v nejasno zgodbo, držijo se za roke, prehajajo drug v drugega, njihove posamezne zgodbe se skupaj nekam stekajo. Družijo se v neko nizko in tiho govorico, ki v pripovedovanju sprašuje, stavlja mračna vprašanja. Nekateri so stopili v bratovščino svojevoljno in niso čakali božjega klica. Mislili so, da se jim slabše sploh ne more goditi, kakor se jim.

Rvali so se z življenjem, večinoma sovražili ljudi in se jim umikali, pljuvali so na ves svet. Godrnjali so, dolžili nebo in zemljo, toda pri vsem svojem grešnem početju so bili pogosto vrednejši od procesije poštenjakov prav zaradi svojega trpljenja. Nikamor se niso mogli uvrstiti, ko so prejeli na živo kožo znamenje človeške krivice. In ničesar niso mogli proti temu svajemu nevzdržnemu življenju in proti tisti množici, ki ji pravimo ljudje, prav ničesar. Zalila jih je povodenj puščobe in v njej so poginili.

Ljudje so jih tudi različno sodili. Prav v sredi našega gnezda je gospodoval z razumnimi sodbami Medica, bogataš in posestnik. Na zgornjem koncu je sodila o vseh dogodkih polna hiša revežev, ki so ji še vedno rekli farovž, čeprav že sto let ni več. Na zadnjem koncu pa je sodila in odločala pravica sama, to je sodnija in njeno sosodstvo. Jaz pa sem uvrstil in si zapomnil vse različne dogodke v eni vrsti, kakor eno samo zgodbo. Kajti v majhnem kraju je težko ne poznati ljudi. Nekateri izmed njih so čisto navadni udje brez posebnosti. Izbrali so različne kraje za svoj zadnji dih, eden gozd, drugi prag, spet drugi je pristopil v bratovščino med pečjo in mizo, ko je mislil iti k jedi. Eden pa je ležal celo leto v postelji z gnoječimi se nogami, da so njegovi domači, žena in otroci, kričali, naj bi se že zmislil enkrat, če se sploh misli kdaj, in ga rinili proti nebeškim vratom, kakor se dobrim kristjanom spodobi.

Če bom zdaj tu obnovil nekatere njihove kratke zgodbe, ne

bo to zaradi tega, ker bi bile kaj posebnega, ampak zaradi tistega glasu, ki ga še vedno skrivaj šepčejo.

Kadar iščem za ljudmi iz bratovščine, ki jo je v meni obudil Nacek, vidim najprej iz okna rojstne hiše (ki pa ni v tem kraju) kamenite zidove še iz turških dob, vegasto hišo, zasedeno po vojaki, ob njej zelo nagnjen vrt s krivim drevjem. Na tem drevju visijo na rokah, zvezanih na hrbtu, neznani avstrijski vojaki, nihajo in omedlevajo. To so bili sicer živi ljudje, toda z njimi se mi te zgodbe pričenjajo, kaj vem zakaj. Skrivaj sem hodil na visoko okno skoraj vsak dan in buljil v tiste veje. Še danes se mi zdi to nekaj čisto smrti podobnega, muke polnega in zadnjega. Brkat častnik se vstopi včasih pod drevo in ukaže, da budijo obešence iz omedlevice z vodo, ki jim jo mečejo v obraz. Enega sem dobro videl, ko so ga odvezali. Usta so bila polna pen. Postavili so ga na tla kot pajaca, on pa se je spet zvrnil. Strah in tesnoba, ki sta me prevzemala ob takih prežanjih, me nista ovirala, da ne bi hodil znova strmet. Toda jokati nisem mogel, tako je bilo to nekaj drugega od same žalosti in strahu. To je bil grenki poljub prvega dvoma, ki se je razvil mnogo pozneje. Obenem pa je bila to prva podoba neke človeške smrti, združene s trpljenjem, ki ga brezčutno nalaga brezobzirna moč. Še danes zagledam nekaj podobnega tistim zibajočim se vojakom, kadar vidim, kako je razgaljen in brezpomemben človek izročen v roke pravičnim ljudem.

Vse drugo pa se je zgodilo v tem skritem kraju, kamor smo se zgodaj preselili. Črni in divji gozdovi pritiskajo od vseh strani, hribi so nasršeni z njimi ko ježi, v njih zijajo kraške jame, polne skrite vode, ki pribobni ob jesenskih nalivih na dan. Nedaleč za hribi se vleče jezero in kaže poleti svoje suho dno. Ljudje se trudijo, odhajajo, se vozijo po svetu in iščejo, nazadnje pa ne najdejo dosti. Tako je bilo tudi s Pikcem. Ta je bil prvi, ki sem si ga ogledal ravno še o pravem času. Imel je že kakih štiridest let in je živel čisto sam v majhni hiši. Vozil se je po morju, kopal pod zemljo, in ko je že držal svojo srečo, so ga menda po krivem obdolžili, zaprli in izgnali. Če se je zdaj spominjal te preteklosti, je letala njegova duša nad širokim svetom, ki ga je bil spoznal, kakor v viharjih omršavel in sovražen krokar nad zamračenim gozdom, ki mora kot zaklet vedno sestiti nazaj v pusto gnezdo, spleteno iz samote. Ko sem zvečer prišel z loncem k njemu po mleko, je stal ob črnem ognjišču in si kuhal. Na sajastem kotliču so se v nemale saje in drobno tlele, dišalo je po vlažnem čadu in smolnatem dimu. Navadno sem moral čakati, da je pomolzel, med tem časom pa sem ga poslušal. Tedaj je včasih pričel kazati pred menoj svoje brezverstvo.

»Znaš šest resnic,« ali »znaš vero?« V tej puščobi, ki se je vrnil vanjo in ki ni bilo nobene poti več iz nje, je razkazoval svoj

skriti obup na ta način, da je hotel imeti za norca ves svet. Včasih je ponorel za kakšno žensko, nato pa ga nekaj časa ni bilo iz hiše, ker je vedel, da govorijo o njem. Doma pa je nabadal na svoj jezik prav tako stare ženske kot župnika, jemal je slavo svetnikom in ni verjel v nebesa. Tako sem bil skoraj vsak večer v žalostnem položaju. Obraz se mi je zalival s krvjo ko sem mu verjel vse o hudobnih in krivičnih ljudeh, in na tej strani držal z njim, na drugi strani pa sem držal s svetniki, ki se jim je on smejal. Toda od tedaj, ko bi bil moral ubiti našega psa, pa ga ni, ampak ga je izpustil, sem ga prišteval k najboljšim ljudem. »Tako me gleda ta žival,« je rekel. Vedno trdneje sem verjel, da so bili tisti ljudje, ki je imel v svetu opraviti z njimi, krivični judje.

»Misliš, da je res šest resnic?« Prestavljala je goreča in vroča polena. Tu se je začel moj precep. »Res!« Oči so se mu napele in v poltemi, pomešani z rdečim sijem, je bil čudno zapuščen. »Le verjemi, ampak boš videl, česa te bo še naučil ta svet.« Ni mi bilo nič zaradi mene samega. Da je tak pogan, si ni kriv sam, sem si mislil, saj je med njegovo zapuščenostjo, revščino in temi stvarmi ležal globok vzrok. »Zdaj se učiš latinskih molitvic, ko boš pa ti na tem, da jih boš učil, ne boš verjel več vanje.« Vzel je luč in odšel v hlev. »Zdaj še babe bežijo pred menoj,« je večkrat rekel. Tedaj sem spoznal njegovo samoto. Bil je prvi, ki sem občudoval njegovo zakrknjeno srce prav od blizu, pa se nisem mogel prisiliti, da bi se mi studilo.

Nekega jutra ga je dobil berač, ko si je ravno prerezal žile na roki. Od tedaj se mu je roka sušila, bila je vsa rdeče modrikasta, suha, prsti mu niso več služili. Dolgo nisem mogel k njemu zaradi nekega sramu. Zdaj ni več mogel sam kuhati in molzti. Ko pa sem ga spet videl, je bil čisto spremenjen. »Bodi vesel, da ti seže nos šele do srede vrat,« je režal vame samo z glasom. »Moli, da ti nikoli ne bi segel više,« se je norčeval in prekladal svojo mrtvo roko. Bil je kot izvotljen in star. Buljil sem v tisto roko, da je opazil. Pomolil mi jo je pod nos: »Vidiš, to je božji dar!« Silna razpaljenost mu je žarela iz oči, da mi je postalo tesno. Tako je živetaril v svojem brlogu še do jeseni. Jeseni pa je nekega lepega dne izginil. Pri nas je navada, da vselej, kadar se kaj takega zgodi, sklicujejo ljudi z občinskim bobnom, in tako so jih tudi tedaj. Vsaka hiša je morala dati nekoga, da ga je šel pomagat iskat. Ko je živetaril v svojem brlogu, se ni zmenil zanj nihče, toda izginiti vseeno ni smel. Vse iskanje pa ni nič zaleglo, Pikca ni bilo nikjer. Govorili so o njem in bil je deležen take pozornosti, kot vse svoje življenje skupaj ne. Izkazalo pa se je, da je v času tistega velikega zanimanja on že visel na trti, ki si jo je sam uvil, visoko v nekem hribu. S koleni se je skoraj dotikal tal. Odkrili so ga otroci po enem tednu, ko so lazili za polhi. Bil je ogaben in

strašen, izjedeni obraz se je režal vsemu svetu. Tako je stopil v bratovščino prostovoljno, čeprav ga niso peljali z vozom, ampak prinesli v vreči in ga zakopali v neblagoslovljen kot, ves zaraščen s koprivami. Seveda so se ob tej priliki kresale misli. Medica je rekel, da se drugače ni moglo izteči, ker tako končajo vsi taki ljudje, ki vse življenje le zabavljajo in brijejo norce. V farovžu so trdili, da jih čaka vse tak konec, ker revnemu človeku tudi nič drugega ne ostane. Sodnija pa je odredila, da naj se to napol gnilo truplo še razreže, tako da je bil ta človek, poln nesreče, do kraja razmrcvarjen.

Isti čas, kakor Pikca, sem spoznal od blizu tudi žensko, ki se je kmalu za njim pridružila bratovščini. Služila je po svetu, imela tudi svojo zgodbo, toda niso je pripovedovali vpričo otrok. Na stara leta pa se vrnejo taki občani radi na občinske skrbi, dobijo črvido posteljo in »hodijo po vrsti«. Tako je bilo tudi z Lončičko. V sobi, ki je bila v njej samo njena postelja, je čakala svoje smrti in hrano trikrat na dan. Ko smo bili doma na vrsti, sem ji nesel v loncu in čakal, da je pojedla. Imela je čuden nos, v njem ji je nekaj raslo, da je nosljala. Noge so ji odpovedale. Vendar se še vedno ni spravila z življenjem in usodo. Kazala je, da bi rada pred smrtjo sporočila svetu in ljudem svoje zaničevanje in svojo obsodbo. Pogledala je v lonec, in če ji ni bilo po volji, je zategnila: »E, če bi bili ljudje drugačni, bi se mi zdaj drugače godilo.«

Nato je sedla na postelji v čudni srajci, potegnila žlico izpod zglavja in pričela srebati. Stene te sobe so bile vlažno marogaste na severni strani, prav pri sredi postelje je bil zid počen od vrha do tal. Lončički je med jedjo čudni nos pordel, na ščetinah nad usti pa se ji je prijemala hrana. Budila mi je gnus čudne vrste. »Vi ste pa jedli štruklje?« Ugovarjal sem, pa ni nič pomagalo. »Ljubček, toliko sem verjela na tem svetu, da sem nazadnje zaradi tega tukaj.« To je bilo njeno zadnje veselje, da je mogla godrnjati nad ljudmi. Bila da je lahkoverna, svet pa je gnil. Tudi to godrnjanje je dobilo v mojih očeh vso pravico, tudi ona je imela na svoji strani svoj prav, kot Pikec. To godrnjanje in zabavljanje jo družijo v tej zgodbi z njim. Njene nosljave besede so bile odvratne; ko sem se vrnil domov, nisem mogel jesti, toda zdela se mi je čuden kup pravičnosti, ki razpada. Tudi za njeno zgodbo so se skrivali ljudje, kot za Pikčevo; to je tista nejasna množica, ki pomeni — če jo premišliš — oni del človeškega rodu, ki pridi svet, pa tudi vse tisto, kar je danes utrjeno v njihovi družbi in kar ji pomaga. Za bratovščino se je odločila sredi poletja, v največji vročini. Ko je stala njena krsta na nosilih pred samim svetim Rokom sredi cerkve, se je zgodila še ta zadnja nesreča, da je prepustila in se je razlila po tlaku rdečkasta in smrdljiva voda. Ženske so se razbežale iz cerkve. Tiščal sem si nos nad molitveni-

kom v veliki klopi, upiral oči v zbledele obraze slik, kjer vstaja Lazar in padajo ovoji z njega. Pod stropom je letala preplašena lastovica, mene pa je vsega napolnjevalo vprašanje, ki nisem vedel, ali je grešno ali ne: zakaj se tak človek, kakor ta Lončička, sploh pojavi na tem svetu. Njeno godrnjanje pa slišim danes vedno pogosteje, se mi zdi. Toda kdo se meni zanj!

Edini človek v bratovščini, ki nisem držal z njim, pa je Grah. Uvršča se sem s svojo debelo in močno postavo, s podbradki, s širokim smehom, z nerodno hojo. Sem se uvršča zaradi posebnosti, da si je sam napovedal smrt. Na Vseh svetnikov dan je hodil po pokopališču, pri nekem movem grobu pa se je težki mož vdrl do gležnjev v ilovico. »To pomeni, da me bo kmalu vrag vzел,« je rekel ženskam. Stal je vedno pred svojo trgovino in ogovarjal ljudi. Njegova prva strast je bila, da je poiskal vsako gobo, ki je kje rasla, vstajal je v rosni jutrih in stikal za slednjim grmom, pod slednjim drevesom. Podlegel pa je drugi strasti, ki ga je včasih zgrabila, da si je sam namešal močne, ognjene pijače, legel v posteljo in pil. Tako ga je kmalu po njegovi napovedi, zdravega, rdečega in obilnega prežgala njegova prehuda pijača kar čez noč. V farovžu je zavladalo veliko veselje, kajti dajal je na upanje, zapisal pa z le sebi umljivimi čačkami. Ni kar tako, napovedati si smrt pri zdravih udih, na kratek čas in pri najboljši volji. Pikec se je nazadnje sam odločil zanjo, ko ga je vse tiščalo proti nji, morda ga je omotila in se ji je v vrtoglavicu vdal. Grah pa se je odločil za svojo strast, a je padel v smrt, kakor bi se mu med plesom udrl pretanek strop. Njegova zadovoljna postava in njegova šaljiva napoved me spominja na tiste današnje velike šaljivce, ki se njihove šale raztezajo preko celega sveta, in ki ne verjamejo v noben konec drugih šal. Nazadnje pa se jim bo zgodilo tako, kakor temu neznanemu Grah.

Medica je bil tako rešen moža, ki mu je v našopirjenosti stal ob strani in ki ga je včasih tudi zasenčil. Kadar se je čutil napolnjenega z neko stopnjo modrih misli, je pričel hoditi pred svojo hišo z rokami na hrbtu in jih začel prodajati. Na Grahov račun in v njegov spomin je šlo spoznanje: »Tako se vselej in povsod godi nepremišljenim ljudem.« Toda bilo mu je namenjeno, da je bila ravno njegova hiša prav kmalu zapletena v veliko neprevidnost in sicer po njegovem dobro vzgojenem sinu. Meni samemu pa je Matildina zgodba med vsemi najbolj živo pred očmi. Čeprav je mrliška, je polna bujnih barv, kakor bahata roža z malo strupenim vonjem ali kakor travni otočki sredi vode, ki živo cvetejo vse leto. Bila je uradniška hči in že od prve mladosti »zlat otrok«. Dekleta so ji zavidala celo lahko-miselno vedenje razvajenega otroka. Če je kje stresala svoj smeh, se je zdelo, da to postavno in bohotno bitje, ki je komaj odprlo oči v svet, že dobiva moč nad njim. Kmalu se je raz-

košatila in nosila razcveto telo, stisnjeno v životke in krila kakor majhen čudež. Med kmečkimi dekleti je bila kakor iz drugega sveta. Poleti se je včasih prikazala vsa rjava, ožgana in brezskrbna kje med vrbami, kot da jo je dal gozd, se nato vrgla v vodo pa spet hodila za mejami. Govorili so, da hodi, kot bi bilo vse zanjo ustvarjeno; da si oblizuje ustnice, da so bolj rdeče, kadar hoče ugajati; da že vrti oči in da jo bo težko ugnati. Bila je eno tistih zdravih in močnih bitij, ki jim zaradi njihove posebnosti leži tako rekoč ves svet pred nogami in ki vznemirjajo vso okolico. Ženske so jo že zgodaj začele obsojati in prerokovati.

Bilo je res, da je postajala zelo svojeglava in da so se pojavljali slabi znaki njenega razvoja. Vedno je kod begala, hodila je prav tja, kamor so ji branili in množila svoje nezadovoljne in glasne vzdihne. Kmalu ni bilo več človeka, ki bi ne delil tega mnenja in vsa soseska je zibala in majala glave. Celo našopirjenemu Medici se je zdelo vredno, javno razčlenjevati napake njene vzgoje, naštevati njene neumnosti in pri tem zamahovati z debelim prstom. Ona pa je rade volje kazala svojo slabo vzgojo in slednji dan veliko pričakovala od tega majhnega sveta. Kajti zdelo se ji je, da je čas, da bi padla zvezda prédnjjo, da bi jo ovil vijolično barvan veter, da bi v mraku na stezi dihnilo nekaj silno lepega vanjo. In prišla je reš na vrsto in dočakala nekaj velikega, toda to ni bilo z nebes ali iz barvatega zraka, marveč je bilo sad z drevesa spoznanja vsega hudega. Ko je Medica zvedel za to zavozlano zanko, se je nekam zaklenil, pričelo mu je zvoniti po ušesih, nato po vsej glavi in pri priči se mu je pokvaril želodec. Kako ga je prej jezilo to razkazovanje, to postopanje in občudovanje. Zdaj pa je bil zaradi te pokvarjenke osmešen tudi sam po svojem ljubem sinu, ki je za njegovo vzgojo dosti žrtvoval. Matilda je izginila s ceste, z oken, nikjer se ni več vrtela na petah, po nobeni stezi ni več tekla. Kajti na vso njeno družino je padla sramota in nad njimi se je vznášalo šepetanje vse okolice kakor majhen vihar. Bilo je, kot da ne živi več. Čez čas pa se je razvedelo, da leži doma mrtvoudna in da se s polovico telesa ne more več ganiti. Zvedeti je bilo mogoče, da je bila deležna palice ob nepravem času, da je bila sramota tako velika, da je ni bilo mogoče prenesti in da ni imelo spričo nje njeno življenje skoraj nobene cene. Bila je deležna takih zdravil, ki so napravila, da je bila kmalu rumena ko vosek. Toda lepota se kljub vsemu ni dala pregnati z njenega obraza. Govoriti je mogla samo še šepetaje, brez glasu. Tedaj pa so se mnenja kar čez noč obrnila njej v prid. Završalo je v farovžu in se razneslo po vseh hišah, in tudi Medica je bil na zatožni klopi govoric.

Tako se je Matilda bližala družbi mrtvaške bratovščine. Tudi ta mlada žena je po zaslugi dobrega sveta omahnila v črno

senco. Bilo je bolje, da se ta grešnica spremeni v voščeno lutko in odnese svojo in skupno sramoto s sveta, kakor pa da bi se v njej kaj obnovilo in da bi ji bilo kaj odpuščenega. Zdaj so spet govorili nekaj časa samo o njej. In šele ta negibna in voščena stvar je našla usmiljenje v očeh tega sveta. Njena pohujšljiva lepota, njene obliznjene ustnice, njena frfotajoča in metuljasta duša, vse to ga ni moglo dobiti. Od lepote pa se ni hotela ločiti. Ohranila jo je do zadnje minute, ko se je mudila še v zemeljskem zraku, in tudi z mrzlega obraza ji je kljubovalno sijala, da so kropivke morale še zadnjič priznati, kako je »strašno lepa« in je dolgo niso mogle pozabiti. Oči so ji dozorele in bile deležne takih senc, kakor jih imajo oči mrtvih mater. Tedaj pa je prišla že tista pomlad, ki je pri nas vsa polna povodnji. Povsod vre voda iz skritih lukenj, iz velike kraške jame v hribu za pokopališčem pa se vlije velik potok. Tedaj, ko je Matilda dosegla usmiljenje in ko so ji naročili krsto, se je razlila okoli pokopališča tudi spomladanska povodenj in ga obdala. Ta neugnanka se toraj tudi ni mogla peljati na bratovskem pogrebem vozu. Pogrebci so dosegli pokopališče s hriba, brodili so po vodi in jo zakopali v mlakužo, zatrobili so ji žalostno pesem in s tem je dobila Matilda od tega sveta vse, kar je pričakovala. Rada bi bila medlela v sladkih občutjih, skoraj pobožno jih je čakala, vso dušo bi ji napolnila z nebeškim mirom. Toda vrag se je ravno o pravem času poslužil spet svojih dobrih ljudi, vpletel je v zgodbo mesečno noč in strupeno zdravilo, luno v valovih in mrtvoudne noči, obsodbe in obžalovanja, da je zrušil lepo stvar in dobil svoj delež. Skril se je v odpirajoči se žar še otroških prsi, da bi ne bilo kaj preveč čistega na svetu. In imel je dobre pomagače.

Ona je menda med udi bratovščine edina, ki ni godrnjala nad svojo neutešenostjo, ampak je tiho stopila med te žalostne neutešence, morda prav zato, ker je bila njena prevara največja. Trepetala in letala je za svetlo dovršitvijo tega, kar ji je bilo dano. Nazadnje pa je zmagal strah pred sramoto in bila mu je žrtvovana. Njene hitre noge niso ničesar dotekle, mesto dišečih sap jo je odel duh trohnobe, edino, kar so ji otroci tega sveta mogli pripraviti. Saj pa je tudi po vsem svetu tako, da je nadomestek čistemu potešenju živih in lačnih src danes smrt, pomočnica krasnemu človeku.

Najbolj značilen med vsemi, ki bi jih mogel tu naštet, pa se mi je zdel Petriček, prebivalec tistega farovža revežev. To je starinska, že zelo počrnela in precej visoka stavba, podobna štirioglatemu stolpu, ki stoji na visokem pobočju in izgublja danes svoj omet v obliki različnih podob. Na zunaj se ji pozna, da so jo sezidali italijanski ali furlanski zidarji. Bliže sem Petrička spoznal na oni zabavni stezi, ki tako ovija strm hrib, da je z nje mogoče videti ves kraj pod seboj kot iz stolpa. To

pot ljubijo nekatere brezdelne gospodične, otroci in zaljubljeni in tu je bil pogosto tudi Petriček s svojo družbo. Bil je eden izmed tistih, ki so bili Medici trn v peti, kajti razglašal je in prepričeval sebi enake poštenjake, da bodo ljudje Petričkove vrste spridili ves kraj. Tudi sam Petriček je vedel, da predstavlja nekaj neprijetnega v Medicovih očeh. Ker pa je po njegovem prepričanju trn za nohtom hujša stvar kot trn v peti, mu je želel biti trn za nohtom. Na visoki stezi sem v popoldnevih pogosto slišal Petričkove nevarne besede, ki se jih je mogel bati res samo Medica. Dolgi in bleščeči pomladanski popoldnevi so mi razodeli skoraj vso družbo. S priprtimi očmi smo gledali v migetajočo daljavo, majhni kodrasti oblaki so vznikali na jugu, obletavali visok vrh, se nabadali na ostre smrekove grebene. V soparnih predpoletnih večerih so odmevali zamolkli gromi v kotlini dolgega jezerskega dna zadaj za prednjimi hribi. Vozovi so ropotali po cestah, žage so pele ob jezovih. Kakšnih pet ljudi se je tu skupno prepuščalo sanjam in vsi so verjeli, da se morajo uresničiti. Petrička bi iz njegovega obnašanja in govornice obsodil za grobjana in človeka slabe vrste. Vsem pa se je zdel od dne do dne ta znova zamišljeni svet bolj verjeten, vse je bilo v njem prav razdeljeno, vse pravično, celo trpljenje so razdružili od človeka. Pridušali so se, da ne verjamejo nobenim bajkam več, toda istočasno bi bil po njihovem svet vseeno lahko podoben raj. Na tem lepem kraju so znašali svoje upanje skupaj, pet lačnih ljudi je skupaj obračalo žepe, da bodo vsi enako nasičeni od sanjskega kruha.

Tudi doma so jim take misli najbrž brez prestanka brenčale po glavi. Tisti črnikasti farovž je postal njihovo središče. Z okna, kjer je nekoč gledal po dolini župnik, je zdaj Petriček v mislih vse prevračal. V mraku pa se je posvečal realnejšim opravkom, hodil po sledovih, sledil stečine srn, skrivaj lovil in pogonal v mahovih. Zmlada je živel tu notri, v teh gozdičkih in gozdovih. Bila je prevelika skušnjava imeti prazen želodec in gledati, kako letajo srnjaki skoraj za hišami in kako je ves gozd neke vrste kurnik.

Včasih nam je pravil: »Kadar smo bili lačni in še manjši, so mati začeli s svoje vrste tolažbo. Rekli so, tu smo lačni, na drugem svetu pa se bo vse izravnalo. Tam nam siti trebuhu ne bodo ničesar odžrli«. Nato je širokoustno izjavljal, da ne more verjeti več v tako onostransko pravico in da ga od danes naprej ne bo o njej nihče več prepričal. Zdaj se mu je razodelo preveč vsega tega, in zdaj zna razumeti že vse čisto po svoje. Da so ljudje, ki veliko govorijo, a so razdeljeni tako, da so eno njihove mile besede, drugo pa njihovo mastno življenje. On pa bi... in tu je pričel spet s svojimi predlogi. Vsi smo mu gledali na usta, on pa je bil prepričan, da ga imamo za zelo pametnega človeka in skrivaj mu je to ugajalo.

Zato je rajši pričel loviti in izrabljati od Medice kupljene pravice z zankami. Pri njem se je nazadnje znašla tudi stara puška, ki je vnemala s kresilom in ta puška naj bi pomagala, da bi se mati razjokala od veselja, ko bi se njen jedilni list izenačil z Medicovim. »Mati, vsedite se in čakajte na meso,« je rekel tisti večer, ko je nesel v žaklju svoje novo orožje. V dveh dolinah je slišal prejšnji večer srne na paši. Toda ta razmajana puška na kresalo je bila morda le kakšno uro njegovo upanje. Izpolnitve njegove obljube mati ni dočakala, čeprav je res dolgo

Našli so ga v čudni legi, ki je pojasnjevala njegovo smrt. Prežal je ob robu globoke doline in zaslišal prihajati svojo čredo, puško je imel skrito v grmu za seboj. V lovski vnemi se ni niti obrnil, ampak je segel z roko za hrbet ponjo. Tako se je zgodilo, da je velika groba krogla, ki jo je bog ve kje staknil, prevrtala od zadaj lačni Petričkov trebuh, in da je takrat zadnjič prespal noč na kraju svojih doslej redko uspešnih prež pod velikimi zvezdami.

Bilo je prav malo obžalovanja, in od tedaj se je Medica bahal, da imajo živali v njegovem lovišču svet mir. Tudi Petričkov odhod je nekam značilen. Ta Petriček, ki je prevračal svet, je končal prav tedaj, ko je mislil začeti s svojimi pravicami in njegovo upanje se mu je samo izstrelilo v hrbet. Peljal se je sicer na vozu bratovščine in bil deležen vsaj ene enakosti, toda v zgodbi je primer za tiste nesrečnike, ki se oborožijo z nekim upom, pa od njega tudi poginejo.

Z njim se ta vrsta sicer ne konča, vendar je z njim zgodba nekako zaključena. On je zadnji nepotešenec, ki sem ga videl od blizu, ko je stopil med svoje brate. Z njegovo smrtjo je prestalo in se prelomilo tudi upanje njegove stare matere, da bi bila skupaj s tem svojim sinom na onem svetu sita in preskrbljena. Toda morda je le med krivico tega sveta, med nesrečo in pa med zgubljenostjo duše tako pravično razmerje, da bodo dajali odgovor rdečelični poštenjaki in brezskrbneži — Pikci, Lončičke, Matilde in Petrički pa bodo deležni tistega, kar so iskali po tem svetu, da bo torej stvar čisto drugačna, kakor si jo predstavljamo v svojih o vsem poučenih glavah. Kajti neverne besede, zasmehljivi dvomi, v trpljenju zakrknjena jeza, norčevanje in godrnjanje, grešen nemir in filozofija lačnega trebuha, vse to je bilo odpuščeno še drugačne vrste ljudem. Koliko bolj morda njim, ki jim je pritiskal križ na ramena. Deležni bodo morda izpolnjenih upov in potešenja, ki ga ni bilo zanje nikjer, na vsem svetu, grenkem na kopnem, slanem na morju.

Tisti grobovi pa so po večini zelo zarasli. Iz zidnih razpok lazijo po njih martinčki in slepci, in ves tisti kot je tako preraščen s travami, pelinom in trnjevim šipkom, da skoraj ni videti zidu. Tako si je ta podzemska bratovščina tudi v tem podobna.

VIDA TAUFER

SMRTNA URA

27. III. 1921

Na novo je pomlad mi prebudila
otožne vzdihe trudnega srca.
H gomili tvoji sem telo sklonila.
Zakrila je zelena ruša tla.

Spomini smrti so se zaostрили.
Klečala sem pred tvojimi očmi.
S teboj pogledi v večnost so tonili,
iskala sem rešitve brez moči.

Čutila sem ob tebi smrti želo
in smrtne srage s solzami brisala.
Poljubljala sem tvoje potno čelo
in belo svečo tiho ti prižgala.

Molitve so mi ustne šepetale,
prosile vroče záte so Boga,
a mrzle roke so ti trepetale,
poslavljalje se mirno od sveta.

S poljubi sem ti ves obraz pokrila,
vsa strta sopla tvoje sem ime.
Z očmi mi nisi več odgovorila,
razlilo se je v meni vse gorje.

Planila sem od tebe in ihtela.
Prihajali do tebe so ljudje.
Svetloba sveč, srebrni lesk razpela
in venci cvetja čuvali so te.

Spoznala sem, da nisi nič več moja,
da duša tvoja večnosti žari
in sije kakor zvezda v mrak pokoja,
zamaknjena v popolnost vseh stvari.

O NEMINLJIVEM CANKARJEVEM DELU

Pri nas še vedno preveč hlapčujemo misli, da je slovstvena umetnina izraz določenega doživljaja, ki je pretresel umetnikovo dušo pred spočetjem ter je drhtel v njej med ustvarjanjem. Preradi iščemo začetka in bistva vsaktere pesniške lepote v zapletih in razpletih umetnikovega telesnega in duševnega življenja. Premalo se zavedamo resnice, da so »velika« umetnikova doživetja, kakor so ljubezen, radost, sovraštvo, usmiljenje, obup in dr., plodna za vznik neke umetnine, da pa je vendarle preveč preprosto mnenje, da smo umetnino doumeli, če smo mogli ugotoviti, kakšno je bilo umetnikovo duševno in telesno življenje ob njenem spočetju ter njeni izdelavi in izvršitvi. Takšna doživetja nedvomno razsvetlujejo, gibljejo in usmerjajo pesnikovo gradivo in ustvarjalno silo, toda bistva umetnine ne morejo razložiti, kakor ne more pojasniti nežne svežosti zrelega jabolka ali milega okusa zlahtne vinske kaplje nobena analiza rastlinske vrste, podnebja in tal. Pot in boj, ki vodita iz neme zavesti v živo besedo in večno podobo, sta v ustvarjajočem umetniku določena z njegovim telesnim in duševnim življenjem, toda sila, ki sproži čustvene in miselne preskoke iz snovi v umetnino, ni rezultanta umetnikovega življenja, temveč notranje preobilje transcendentnih podob, ki jih urejuje umetnik v ustvarjalnem zanosu v nov svet, v novo življenje.

Kaj pomeni ta novi svet? Zakaj me tako globoko vznemirja, saj sem uklenjen v svet lastnega, trdega življenja? Ali niso pesnikove podobe novega sveta in življenja samo posledica nepravilnosti, preobčutljivosti in boleznosti njegovega telesnega in duševnega organizma? Saj nas vendar slovstvena zgodovina tako lepo uči vseh podrobnosti, ki so bile veljavne za njihov nastanek, da ne pozabi v svoji vestnosti niti na uro in dan, vreme in papir niti na natančen opis pesnikovega dušnega in telesnega stanja ob ustvarjanju.

Če bi bila v tem vsa skrivnost, potem bi bili poezija in slovstvena zgodovina dve zanimivi, a nesmiselni igrači. Zakaj bi se naj n. pr. ob dvajsetletnici Cankarjeve smrti zanimali za njegovo veliko pesniško zapuščino, če bi bili v nji res samo refleksi poetovega duševnega in telesnega življenja, ki ga že danes davno ni?

Toda če se za hip pomudimo v svetu Cankarjeve umetnosti, spoznamo nepravilnost in krivičnost takšne domneve. Pravijo, da je prav njegova umetnost najboljši dokaz za psihologistično razlago poezije. Ali nam mar Cankar ne pripoveduje v vseh svojih delih odkrito ali pa prikrito o življenju lastne duše? Kdo so pozitivni in negativni junaki Cankarjevih povesti in dram, če ne posebljene lastnosti njegovih psihičnih nagnjenj? Boj za

večno in neokrnjeno pravico, ki giblje vse njegovo veliko delo kot srce, ni nič več in nič manj kakor to, kar je dajalo življenjski smisel — Ivanu Cankarju samemu. Njegova duša je bilaterišče onega čudovitega, a strašnega življenja, ki se dviga pred nami, kadar se zatopimo v njegovo delo.

Kakor so te misli na videz resnične in vsakomur razumljive, tako je vendarle v njih samo sled resnice. Ivan Cankar je bil največji Slovenec svoje dobe, morebiti celo vseh časov. V njem so dozorele najplemenitejše in najplodnejše lastnosti našega naroda. Žal, da samo v besedi. Bil je namreč tudi on glasnik in nosilec negativnih lastnosti slovenskega ljudstva, saj je končal kot žrtev dveh nasprotujočih si moči, ki sta iztrgali iz njegovega srca tragičen spev slovenskega hrepenenja in slovenske prenasičenosti.

Nikdo ni v našem narodnem življenju izpovedal močnejše in odkritosrčnejše slovenskega narodnega gladu po pravici, pa tudi po moči in slavi kakor Ivan Cankar. Kaj drugega se namreč skriva v njegovem »hrepenenju« kakor žgoča rana majhnega, nesvobodnega narodnega občestva, ki se je v blaznem zaletu narodne in kulturne ambicije izvilo nemškemu pritisku ter se je ob poslednjih žarkih evropskega kulturnega in političnega liberalizma začutilo dovolj močno, da tekmuje z vsemi narodi. Toda v tem hrepenenju je zaman butalo ob dvoje neusmiljenih zidov. Enega si je v temi političnega in kulturnega robstva postavilo samo. Drugega pa je predstavljala objektivna resničnost razmerij sil človeških narodov. Pogumnim vodnikom, ki so obležali s strtim srcem, so sledili pretkani mešetarji, hudodelski računarji in zahrbtni hlapci. Toda ljudstvo je porajalo vedno nove glasnike svojega nezatrtega hrepenenja, kajti bistvo vsakega prebujenega narodnega občestva je volja, vtisniti svetu pečat svoje notranje podobe. Vsak narod hoče in mora biti bogonosec in zakonodajalec.

In bistvo Cankarjeve umetnosti potemtakem ni spev o psihičnem in telesnem življenju poedinca, temveč je prikazovanje narodove usodne volje. Ne sme nas motiti resnica, da se Cankar ne spušča v boj z zunanjimi silami, ki duše narodni razvoj, temveč da sodi svoj narod, samega sebe. To dejstvo odkriva le preroško, versko, pričevalno funkcijo njegove umetnosti. Osnova Cankarjeve življenjske etike je Kristusov nauk, toda Cankar, oznanjevalec religiozne naloge svojega naroda, ni vedno zadovoljen s Kristusovim globokim razumevanjem človeške razcepljenosti v dobro in zlo. Cankarjev etični ideal je premočrten, enovit, nekoliko fanatičen. Cankarja ne tolaži svetla misel o usmiljenju nebeškega očeta, ki odpušča najhujše pregrehe, temveč on žene ostro pravdo celo zoper najmanjše človeške napake, ki se očitujejo v mrzlem pogledu, zaničljivem nasmehu, trdi besedi itd. Človeštvo mora postati harmonična

skupnost svetnikov, v kateri ne bo človek niti z najmanjšo krivično željo motil svete ubranosti. Ta skupnost mora biti, kakor vse kaže, matriarhalno urejena. Njena vodnika bosta mati in otrok.

Iz Cankarjeve verske misli rastejo osnove njegove predstave družbene ureditve. Socialne meje in ograje morajo pasti. Hlapec Jernej je s svojim delom osvojil vso zemljo, toda noče je v posest. V mističnem kraljestvu mater, otrok in hlapcev ni važno vprašanje lastnine.

Umetnosti pripisuje Cankar božanstveni značaj in izrazito sakralno nalogo. Lepa Vida je boginja in svečenica. Prav njena lepota bo po Cankarjevi misli združila človeštvo v harmonično skupnost. Ne krvava sila, temveč melodija bo premagala svet in krivične oblastnike ter ustoličila materino kraljestvo. Zato je umetnikov poklic najvišji, njegova odgovornost največja.

Toda v Cankarjevi umetnosti se ne razodeva samo elementarna želja našega naroda, izoblikovati samoroden načrt človeškega življenja, v nji je izražena tudi globoka utrujenost, morebiti celo življenjska potrtost našega naroda. V Cankarjevi predstavi idealnega življenja vidimo marsikatero trudno potezo, zlasti če jo primerjamo z idealom germanskega nadčloveka, kakor si ga je zamislil Nietzsche. Še bolj občutimo to trudnost v Cankarjevem idealu ljubezenskega življenja, ki je usmerjen v popolno brezspolnost.

Toda kakorkoli presojamo Cankarjevo zamisel človeškega življenja, enega ne smemo pozabiti. V Cankarjevi umetnosti je obseženo metafizično življenjsko pojmovanje slovenskega človeka v popolni skladnosti z njegovo zgodovinsko usodo. To pojmovanje je izrazil Cankar s toliko preroško prepričevalnostjo in umetniško izvirnostjo, da ga smemo primerjati s katerokoli veliko versko zamislijo. Z njo je Cankar v resnici povedel naš narod med oblikovalce človeške usode.

DR. ANDREJ GOSAR

ZAPISKI NA ROBU

V naših dneh, ko se sila in nasilje v družabnem življenju tako visoko cenita in obožujeta, so tudi mnogi kristjani in katoličani izgubili merilo, kaj je zares dobro in prav. Nekateri že kar mislijo, da je prišel čas, ko se da kraljestvo Kristusovo na zemlji najbolj uspešno braniti, utrjevati in tudi razširjati z vnanjimi, organizatoričnimi in oblastvenimi sredstvi in pomočki, v skrajnem primeru tudi s silo, morda celo z nasiljem. Pri vsem tem pa se niti ne zavedajo, da je slehernā misel na kaj takega nekrščanska in blodna, pa hkrati vprav usodno brezupna.

Nekrščanska in blodna je vsaka taka misel zato, ker ponižuje Kristusovo vero in Cerkev na stopnjo navadne človeške ustanove, ki se mora zaradi svoje svetnosti nujno opirati predvsem na vnanji red in silo.

Gotovo, tudi kristjani in katoličani se smemo, časih celo moramo proti laži, krivici in nasilju s silo braniti. Tudi za krščanstvo in njegovo Cerkev ima organizacija, vnanji red in oblast veliko važnost. Toda kljub vsemu temu sta krščanstvo in njegova Cerkev po svojem najglobljem bistvu visoko vzvišena nad vse, kar je zgolj svetnega in minljivega. Zato se njuna prava veljava in moč pričenja prav za prav šele tam, kjer se stvarno nehuje vpliv vnanjih sredstev in pomočkov, kamor ne seže vnanja sila in nasilje.

Pravi kristjan in katoličan ni tisti, ki se samo zaradi vnanjih razlogov, iz strahu pred svetnimi posledicami izogiblje laži in krivici, sploh vsemu, kar je nedovoljenega in kaznjivega; to je šele tisti, ki se trudi, da bi tudi tedaj prav živel in ravnal, ko ga vnanji ukazi in vnanja sila ne morejo doseči. Samo kdor se brez ozira na vnanje okolnosti in razmere vedno in povsod z vsem srcem, v vseh svojih, tudi najbolj skritih mislih in dejanjih zvesto trudi, da bi izpolnil voljo Gospoda, je zares vreden krščanskega imena.

Enostransko zanašanje na vnanja, svetna sredstva in pomočke, zlasti še na oblastveno silo, je samo izraz in dokaz pomanjkanja vere in zaupanja v idejno in moralno silo krščanstva. Kdor si je zares v polni meri svest prave notranje veličine krščanstva, bo tako ravnanje odklanjal, bo le z obžalovanjem gledal na vsak poskus delati na tak način za kraljestvo Kristusovo na zemlji.

Usodno brezupno pa je tako mišljenje in početje, ker nas nujno zavaja v boj »brez upa zmage«. Res, Kristus ni prinesel na svet miru, ampak meč. Vendar gorje tistemu, ki bi prezrl Kristusove besede Petru na Oljski gori: »Vtakni meč v nožnico!«, in bi hotel predvsem z vnanjimi, morda celo nasilnimi sredstvi delati za Kristusa in njegovo Cerkev.

V takem vnanjem delu in boju sme namreč računati na zmago samo tisti, ki ni le močnejši, marveč je od vsega začetka trdno odločen, da se ne bo ustrašil prav nobenih, tudi ne najbolj nasilnih in krutih sredstev. Ravno tega pa kristjani in katoličani ne moremo in ne smemo storiti. Če ne bi bilo nobenih drugih ovir, »horror sanguinis«, to je strah pred prelivanjem človeške krvi, je zapreka, pred katero resničen kristjan in katoličan v vnanjem boju za pravice Kristusa in njegove Cerkve nujno omaga.

Vse drugače pa je v pravem duhovnem delu in boju za uveljavljenje Kristusovih nauk in zapovedi. Nasproti duhovnim

in zlasti še moralnim silam krščanstva so njegovi nasprotniki, tudi največji in najsposobnejši, dejansko brez moči. Tu, v tem orožju smo kristjani in katoličani — seveda, če smo res vredni tega imena — nezmagljivi.

Če se je kdaj zdelo, da temu ni tako, da se zmaga nagiblje na drugo, nasprotno stran, tedaj se je to zgodilo samo radi tega, ker nismo umeli ali pa nismo zares dovolj hoteli dati duhovnim in moralnim naukom in zapovedim krščanstva prave življenjske oblike in dejavne moči. Če bi to storili, bi se nam na tem področju ne bi bilo treba bati prav nobenega nasprotnika. Kdo naš more v resničnosti, pravičnosti in zlasti še v ljubezni prekositi in premagati, če sami tega nočemo in ne dopustimo!

Tega spoznanja in te zavesti potrebujemo danes kristjani in katoličani še bolj kot vnanje strumnosti in odločnosti. Zakaj, če bi imeli dovolj tega, ne bi v strahu za krščanstvo in njegovo Cerkev nikdar iskali rešitve v uporabi dvomljivih tehničnih pomočkov, s kakršnimi nasprotniki obvladujejo svet. Na mesto tega bi šli z živim ognjem čiste krščanske resnice, pravice in ljubezni brez strahu in veselo v zmagovit boj.

*

Ena največjih napak naše dobe je, da prisojamo vsakovrstnim tehničnim, urejajočim ukrepom več veljave kot pravemu stvarilnemu delu.

Tudi med kristjani in katoličani je danes mnogo takih, ki vidijo najboljše jamstvo za moč in bodočnost krščanstva v strogo določenih, do vseh podrobnosti predpisanih oblikah, omalovažujejo pa, tu in tam morda celo prezirajo in ovirajo pravo duhovno delo za živo rast, notranjo izpopolnitev in okrepitev našega, človeškega krščanstva.

In vendar je to vprav usodna zmeta in napaka. Red, organizacija in disciplina, vse to je kajpak tudi krščanstvu in njegovi Cerkvi nujno potrebno — toda pravo veljavo more imeti šele med živimi, resničnimi kristjani in katoličani. Kjer teh ni, jih tudi noben vnanji red, nobena vnanja ureditev in disciplina ne morejo ustvariti. Zares živi in življenja zmožni udje krščanske vere in Cerkve pa lahko zrasede in se razvijejo edinole iz notranje, duhovne moči, iz globoke vere in živega hrepenenja po Bogu.

Zato bi morali svoje sile najprej in najbolj tu zastaviti.

*

Mnogi dobri, osebno morda najboljši kristjani in katoličani so v sedanjih izrednih razmerah močno preplašeni in malodušni. Povsod vidijo le nevarnosti usodnih zmot in zablod, pa bi radi, da bi vsi hodili samo po varnih, izhojenih potih in bi se, kolikor

le mogoče, skrbno izogibali vseh kočljivih in dvomljivih problemov in vprašanj našega časa.

Gotovo so različne nevarnosti, ki ogražajo pravovernost sodobnih kristjanov in katoličanov, izredno velike. Zato je tudi skrb za primerno opreznost v teh rečeh danes brez dvoma upravičena in dobra.

Vendar bi se silno motil, kdor bi mislil, da že zadostuje, če se znamo najbolj kočljivim in dvomljivim problemom našega časa skrbno izogibati in se jim spretno izmikati. Ne, na ta način ne bi mogli kristjani in katoličani nikdar dobro izpolniti svoje življenjske naloge; prav gotovo pa danes ne moremo tega tako storiti.

Kakor v osebnem, tako se tudi v družabnem življenju ne more nihče od nas odtegniti slehernim nevarnostim in slehernemu riziku. Nasprotno, če ne bomo vprav najtežjih, najbolj aktualnih, pa naj si bo še tako kočljivih, dvomljivih in nevarnih vprašanj našega časa mi sami po svoje vsaj kolikor toliko krščansko rešili, bodo to storili drugi mimo in preko nas, hočem reči, mimo in preko krščanskih življenjskih nauk in načel. Posledica tega pa bo nova, še večja zmeda in nevarnost, kot je ta, ki danes v nji živimo, in ki smo jo s svojo nedelavnostjo in nesposobnostjo v zelo veliki meri sami zakrivali.

*

Največji nesmisel je, če se kristjani in katoličani bojijo svobode ter kličejo po njeni omejitvi in utesnitvi. Gotovo, neke omejitve in utesnitve so neizogibne in nujno potrebne. Popolnoma neurejena svoboda namreč sploh ni prava svoboda, je le samovolja in nasilje močnejšega in oblastnejšega.

Toda v okviru teh, po naravi in bistvu pravega reda določenih meja moramo ravno kristjani in katoličani biti za kar najpopolnejšo svobodo. Edinole v svobodi se namreč lahko duhovne in moralne vrline krščanstva v svetu razširijo in uveljavijo, medtem ko nesvoboda le ovira in zadržuje njihovo prodiranje.

Gorje pa, če bi kot kristjani in katoličani hoteli z nesvobodo le kriti svojo nesposobnost in nedelavnost, zaradi katere si ne upamo in ne znamo vzdržati neovirane tekme tujih, krščanstvu sovražnih tokov. To bi namreč le razkrivalo našo slabost, nasprotnikom pa bi vlivalo pogum, da bi nas tem prej in tem bolj brezobzirno pogazili.

KRŠČANSKA ANTROPOZOFIJA NIKOLAJA BERDJAJEVA

Veliki sodobni filozof, N. Berdjajev, ves potopljen v skrivnost človeškega bitja, njegovega smisla in tragične usode, pripada tisti vrsti filozofov, o katerih sam piše, da so v svojem spoznanju vedno stremeli k prepородitvi duš in iskanju odrešenja. Zato mu je filozofsko umovanje pred vsem nauk o človeku, in to ne morda enostranski, kakor ga n. pr. raziskuje biologija ali psihologija, temveč celoten pogled na človekovo časovno in prostorno, skratka prirodno in metafizično bivanje.

Berdjajev odklanja katedrsko, razumarsko filozofijo z njeno abstraktno in neživo predmetnostjo. Čisti razum in logični sistem mu ne odkrijeta vsega. V človeku, v svetu, v zgodovini so globine, kamor samo filozofsko umovanje — filozofem — nima dostopa, globlje spoznavanje je simbolno, mitološko — mitologem. Nad svetom predmetov, ki nas obdajajo, in nad našo mislijo je svet vrednot in vere. V filozofskem spoznavanju pripada vrednotam ogromen pomen. Brez njih nam je Smisel nepoznan. Spoznavanje Smisla je pred vsem stvar srca. In ker v filozofskem spoznavanju (kakor ga on pojmuje) odkrivamo celotno človekovo bistvo, zato je spoznavanju nujno potrebna vera.

Berdjajev je globoko religiozna duša, ruska duša, ki svoje življenje in filozofsko poslanstvo pojmuje kot apostol, ali še boljše, kot prerok. Zato se tudi bori za profetično načelo v filozofiji, za odkritje bogočloveštva in duhovnosti, ki združuje Boga in svet; za globoko religiozno življenje. »Pod vero razumem odkritje spoznanja o drugih svetovih in o Smislu bitja. Problem, ki me muči in ki je zame najvažnejši, je problem o izvoru zla in odgovornosti zanj. Človek nenadoma začuti, da je pred prepadom bistva in nebistva, in ne more zavladata nad njim brez pomoči od zgoraj.«

Znamenite so njegove kritike in analize o zgodovini in sodobnosti. Ob dveh pojavih se vznemirja njegov nemirni duh in jim skuša poiskati rešitve. Vidi tehnicizem in barbarstvo našega časa ter prerokuje propad starega sveta in njegove kulture; toda ta propad še ne pomeni konca življenja. »Res, v meni je globoko in močno čustvo življenjskega zla ter grenke človekove usode. Še močnejša pa je v meni vera v višji življenjski smisel.« Človeštvo vstopa v novi Kozmos in na razvalinah vstaja svet večje pravičnosti in globljega bratstva med ljudmi, svet duhovnosti in bogočloveške kulture, »okristovljeni kozmos«. To je tipična črta znamenitega ruskega filozofa, ki noče biti le razumski raziskovalec življenja, temveč tudi vodnik v lepšo osebno in socialno bodočnost.

Berdjajev je izšel iz duhovnega preporoda, ki je nastal v Rusiji proti koncu 19. in v začetku 20. stoletja. To je bila doba velikega duhovno-kulturnega prebujenja, burnih iskanj in sprostitve ustvarjalnih sil, odkritje novih, prej nepoznanih svetov. Bil je to preporod filozofije, literature, estetike, kakor tudi religiozne in mistične čustvenosti ter mode okultizma, kjer so se med duhovne plasti mešale razne duševno-erotične sestavine. Vršili so se prehodi v razne smeri, od marksizma k idealizmu, od dekadence in esteticizma v mistiko in religijo. Nastajal je nov tip človeka, ki se je iz ustroja vsakdanjega, prirodnega sveta potapljal vase, v svoj poseben miselni in življenjski prostor, ki pa je po veliki večini ostal vzvišen in, tuž širokim množicam.

Viri tega preporoda so bili kaj raznovrstni. Med nje spada — nam se morda zdi čudno — tudi ruski marksizem 90. let, v katerem je bil močan in svojevrsten mesijanski element. To je posebno vidno v prvi knjigi Berdjajeva: »Individualizem in subjektivizem v družabni filozofiji«, kjer je hotel urediti celoten sistem marksizma in idealizma in, kar je posebno zanimivo, brez materialistične osnove. (Bil je pač preveč absolutist v odnosu do resnice in vrednot.) Sledili so ostri spori z Lunačarskim in tovariši v marksističnem krožku, ki so mu očitali, da je njegov pogled na življenje v bistvu religiozen. Sam pa poudarja, da mu religioznost takrat ni bila opredeljena toliko iz spoznanja greha in želje po odrešenju, kakor iz iskanja Smisla in večnosti. V svojem notranjem razvoju je bil že prešel šolo nemškega idealizma in se mu je zdela nepravilna in brezpredmetna ideja o obstoju razredne resnice in razredne pravičnosti. Resnica in pravičnost sta absolutni, zakoreninjeni v transcendentnem spoznanju in nikakor nista socialnega izvora. Obstajajo pa razni prijetni in neprijetni psihološki in sociološki pogoji, ob katerih človek spozna resnico ali oživetvori pravičnost. V osnovi njegove teorije je bila misel, da psihološko in socialno spoznanje proletariata kot razreda, prostega greha eksploatacije in eksploatairanih, maksimalno sovpade s transcendentnim spoznanjem ter normami absolutne resnice in pravice.

Na ta način je hotel premagati relativizem marksizma ter ga spraviti v skladnost z absolutnostjo. Ko je o teh svojih nazorih razpravljal z znanim Plehanovim, mu je ta dejal: »Zapomnite si, da Vi s takšno filozofijo ne boste ostali marksist.« In res je postal Berdjajev eden onih, ki so tvorili prehod iz marksizma v idealizem in potem v krščanstvo. V svoji drugi knjigi »Borba za idealizem« se je dokončno razšel z marksizmom in njegovim materializmom.

Važni viri njegovega duhovnega preporoda so bili tudi veliki tvorci ruske literature, posebno Dostojevski in Tolstoj ter slavni religiozni filozof, ki je bil tudi prešel šolo pozitivizma, V. So-

lovjev. Za Berdjajeva sta bila izredno pomembna Dostojevskij in Tolstoj, od tujih pa Ibsen. Spoznanje problema osebnosti, ki je središče vsega njegovega svetovnonazornega gledanja, se mu je zaostriло ob Dostojevskem in Ibsenu. »Z njunim ustvarjanjem je bil povezan moj prelom ob prehodu v novo stoletje. Problem osebnosti, ki je bil nasprotje mojemu zgolj socialnemu gledanju, je dobil zame religiozni značaj.«

Močno je vplival nanj tudi »tragični filozof« Kierkegaard ter nemški čevljar-filozof, mistik srednjega veka Jakob Böhme. Duhovno srečavanje z njim smatra Berdjajev za važno dejstvo v svojem umskem razvoju. V njegovem pojmovanju o »neosnovanosti bitja« (Vom Ungrund) je našel temelj, na katerem razmišlja o virih svobode in zla.

Leta 1922. je bil izgnan iz Rusije in živi sedaj v Parizu, kjer izdaja svojo filozofsko revijo »Putj«. Njegovo filozofsko delo, ki obsega precej važnih večjih del ter zelo dosti študij in razprav, ga uvršča med svojevrstne, največje mislece sedanosti. Berdjajev je tudi izvrsten stilist, ki piše z osvajajočo prepričevalnostjo. Naj naštejemo nekaj njegovih važnejših del v časovni zaporednosti: »Smisel ustvarjanja«, »Filozofija neenakosti«, »Pojem zgodovine«, »Novi srednji vek«, »Svetovni nazor Dostojevskega«, »Filozofija svobodnega duha«, »Človekova določenost«, »Jaz in svet objektov«, »Delo in realnost«. V teh svojih knjigah postavlja nasproti pozitivizmu in nemškemu idealizmu eksistenencialno filozofijo. Skrivnosti bitja ne spoznamo iz objektov, spoznamo jo samo v človeku, v njegovem notranjem doživljanju. V središče vseh bitij postavlja človeka ustvarjalca, ki nadaljuje in izpopolnjuje stvaritev sveta, ter uči povezanost božjega in človeškega, skupnost božje in človeške usode.

Za poznavanje njegovega antropološkega sistema sta predvsem važni knjigi »Človekova določenost« in »Jaz in svet objektov«. Ti deli sta služili tudi kot osnova tem mislim, ki hočejo zgoščeno in informativno podati Berdjajevljev sistem krščansko-filozofske antropologije, kateri posveča vse svoje prizadevanje.

»Osnovna tema mojega življenja je tema o človeku, o njegovi podobi in ustvarjalni svobodi. Ta tema o človekovi centralnosti ni bila zadostno podana ne v patristični in ne v skolastični filozofiji. Ona je sad humanizma in renesance. Toda prišel je čas, ko jo moramo postaviti in reševati drugače, ko humanizem. V naši misli je danes veliko več pesimizma, ko takrat. Vendar pa naš pesimizem ni pasiven, ampak tvoren, ne beži pred svetom, ampak ga sprejema. Problem človeka je nedvomno najvažnejši v spoznanju našega časa. Prehod k človeku je obenem tudi prehod k Bogu. To je osnovna tema krščanstva. In filozofija človeškega bivanja je krščanska, bogočloveška.«

Problematika človeka in skrivnost njegove usode je v naših dneh še posebno pereča zaradi nevarnosti, ki jim je človek podvržen od vseh strani. Človeštvo preživlja pretres ter čuti, da je legla senca na svet in se pričel ciklus zgodovinskih in kozmičnih katastrof. In živo stojte pred nami večna vprašanja nemirnega duha, odkod, kam in zakaj?

Veliki misleci in tragične osebnosti v drugi polovici 19. stoletja — Dostojevskij, Nietzsche, Kierkegaard in drugi — so načelo tragike vnesli tudi v evropsko kulturo ter s svojim neusmiljenim vrtanjem v globine svojih in tujih usod doprinesli močan delež k reševanju človekovih skrivnosti in njegovega življenja.

Na človeka lahko gledamo z dveh stališč: ali z višine Boga in duhovnega sveta, ali iz nižine meznanih kozmičnih in zemeljskih sil, ki se skrivajo v človeku. Eno in drugo gledanje pa je enostransko in ne zadostuje antropologiji, ki hoče zajeti celotno človeško osebnost. Zato je naloga sodobne misli, da zgradi antropologijo kot osnovno filozofsko disciplino. Za tem je šlo prizadevanje M. Schelerja in tako imenovane eksistencialne filozofije. Že v prej citiranih stavkih opozarja Berdjajev na nepopolnost skolastične in humanistične zamisli človeka. Prav isto nepopolnost opažamo tudi pri nemškem idealizmu, v sicer veličastnem pojavu v razvoju človeškega spoznanja, kjer se je antropologija enačila s spoznavnim in ontološkim problemom; človek je bil le funkcija svetovnega duha in razuma. Za specifično človeški problem sta mnogo večjega pomena sv. Avguštin in Paskal, kot pa Fichte in Hegel, v dobi renesance pa taki ljudje, kot sta bila Paracelsus in Picco della Mirandola.

Ko se zamislimo v skrivnostne globine človeka, se moramo zavedati, da je nerazumljiv samo kot pojav sveta prirodnosti, čeprav pripada njegovim kemično-fizičnim procesom in zakonom. V njem biva tudi element, ki ne pripada krogu prirodnih nujnosti. Grški filozofiji je bil ta element razum in po pojmovanju Aristotela bi bil človek »razumna žival« ter kot tak še vedno le prirodno in ne tudi duhovno bitje, ki nosi v sebi prometejevsko načelo kot znak svoje bogopodobnosti.

Človeka lahko spoznavamo kot predmet med predmeti v svetu prirode. Na tak način ga raziskuje znanost: biologija, psihologija in sociologija ga tako dojemajo z raznih strani, vendar v svoji globini in notranjem bistvu jim ostaja človek nepoznan.

Človek se namreč spozna tudi kot subjekt in to spoznanje je najvažnejše, saj v sebi samem, v svojem lastnem življenju in bivanju odkrije skrivnost bitja, ki je zakrita v zunanji predmetnosti. Človek ima svoj poseben svet, svojo posebno usodo, ki ne spada pod merila fizikalnih pripomočkov, kakršne rabimo za raziskovanje prirode. Človekovo samospoznanje je dvojno, polarno, kakor je polarna človekova narava. In Berdjajev poudarja, da prav antropologija ni niti optimistična, niti pesimistična, saj

se človek zaveda svoje veličine in slabosti, svobode ter suženjstva nujnosti, saj pripada večnosti, obenem pa smrtnemu časovnemu teku.

Kršćanstvo je religija bogočloveštva; samo v njem lahko v celoti postavimo in rešujemo človeški problem. Človek je mikrokozmos in mikrotheos, Bog pa je makroanthropos. To je posebno krščansko odkritje. Naturalistično mišljenje je rado sprejemalo obliko monizma, v katerem ena priroda vsrka drugo, ali pa dualizma, ki pomeni prepad med človekom in Bogom. Krščanska antropologija je vedno učila, da je človek ustvarjen po božji podobi. To podobnost so odkrivali v razumu in svobodi, skratka v duhovnosti, v človekovi stvariteljski naravi, v njegovi podobnosti Stvarniku.

Stvariteljstvo človekovo je sposobnost, ki mu pomaga, da se dvigne nad sebe in vstopi za skrite predele bistva. M. Scheler je pojmoval osebo kot skupnost aktov, aktivno pa mu je samo življenje, duh je pasiven. Berdjajev postavlja nasprotno tezo: aktiven je duh, življenje je pasivno. Prav v svoji sposobnosti ustvarjanja in njeni ostopditvi je človek najbolj podoben Stvarniku; ona pomeni gospodstvo duha nad naravo in vnaša v svet nekaj novega, kar še ni imelo svojega bivanja. Predpostavlja pa in utrjuje človekovo svobodnost.

Nekateri drugi ugovarjajo, da je človek v svojem bistvu bolan, razdvojen in oslavljen po grehu ter zaradi tega neustvarjalen. Toda to dejstvo bi prav tako ugovarjalo človekovemu odrešenju, za katerega potrebuje milost, saj mu je milost dana prav tako za njegovo ustvarjanje: talent, genij. V svoji notranjosti sliši višji, božji klic. Človek ustvarja prav zaradi svoje bolne razdvojenosti in nezadovoljstva s seboj. Ustvarjanje je podobno Platonovemu Erosu ter ima svoj vir ne v odvišnosti, temveč v pomanjkanju. To je ena izmed poti do ozdravljenja bolnega človeškega bistva, po njej se premaga razdvojenost. Človekova dolžnost ni le ta, da se opredeli do sveta in ljudi, opredeliti se mora predvsem do bitja, ki je nad njim in svetom, to je do Boga.

Pravijo, da je človek ustvarjalec tudi takrat, ko taji Boga. To je vprašanje njegovega, večkrat zelo površnega spoznanja. Človekova moč, da se dvigne nad sebe in prirodni svet, je odvisna od dejstva, ki je mnogo globlje, kakor priznanje in vera v Boga, odvisna je od božjega bivanja.

(Dalje prihodnjič.)

WALTER SCHUBART: VZHOD IN ZAHOD

Eno najzanimivejših del zadnjega časa je napisal Walter Schubart, profesor v Rigi. V knjigi „Europa und die Seele des Ostens“ (Vita Nova Verlag, Luzern) razmotriva o prometejskem značaju evropske kulture, ki vršiči v znanju, moči in nasilju. Razpadajoči Evropi zoperstavlja avtor Vzhod, njegovega človeka in njegov življenski red; Vzhod mu je posebljen v ruskem človeku, v Slovanu sploh. Iz tega dela, ki nakazuje veliko bodočnost slovanstva, prinašamo konec zadnjega poglavja.

Kar pravi gospa de Staël o narodih, velja tudi o celih razdobjih in o kulturah, ki jih napolnjujejo: Da imajo napake svojih vrlin in vrline svojih napak. Ruski »duševni človek« potrebuje stvarnosti, evropski stvarni človek potrebuje nove človečnosti. Kdor enostransko stremi po notranji izpopolnitvi, odpove zato pred nalogami vsakdanjosti. Krepost ga napravlja neporabnega za življenje. Rusa je treba pridobiti za svet, ga sprijazniti z njim, da si ne bo več želel konca sveta. Nasprotno pa je treba Evropejca oddaljiti od sveta, da se ne bo popolnoma izgubljal v poedinostih časovnega. Rus mora postati delavnejši, Evropejec krepostnejši. Rus mora osredočiti svoje občutje vsega sveta, Zapadnik pa razširiti svoj čut za poedinosti. Prvi mora spet zagledati in spoštovati zemljo, drugi nebo.

Delavnost brez kreposti, storljivost brez človečnosti sta velikanski nevarnosti, kajti v roki neljubečega človeka povzročata presenetljive sile, s katerimi razpolaga samo še uničevanje. Če jih ne zadržuje etična sila, se vse storitve njegovega duha usmerijo v nasilje in smrt. Zaradi nepravilnega razmerja kreposti in sposobnosti prepada prometejska kultura. Preveč je delavna, da bi prenesla pomanjkanje vsake človečnosti.

Vprašanje, ali je mogoča pomiritev ali sinteza med Rusi in Zapadniki, se razširja v splošno vprašanje, ali je mogoče združiti krepost in delavnost. Gre za to, da najdemo tisto duševno stanje, po katerem moremo biti delavni v svetu dejstev, ne da bi prekršili etične zapovedi. Tu so postavljene naloge za etiko prihodnosti. Da so izpolnjive, je dokazala doba gotike. V pomirjenju med krepostjo in delavnostjo bomo spet dobili gotsko — harmonično življenjsko občutje.

Pomiritev med Vzhodom in Zapadom ne terja nobene izgube, ne na eni, ne na drugi strani. To ne pomeni, da bi se morala Evropa spremeniti v del Rusije, ali da naj se Rusija preda zapadnjaškemu bistvu, temveč da si dve duševni sili stremita nasproti, dve praobliski duhovnega bivanja, ki se morata dotikati, da ustvarita nekaj popolnega. Zapadni človek je storil nenadomestljivo mnogo za zunanji red življenja, za gospodarstvo, tehniko, državo, za razčlenitev in izgraditev družbe — vse to ne bo več izginilo iz posesti človeštva. Toda ob svoji enostranski usmerjenosti v zunanji svet je izgubil dušo. Zato izgubljajo tudi njegove tehnične pridobitve velik del svoje učinkovitosti. Ruskemu človeku grozijo ravno nasprotno nevarnosti. Ker je blizu večnemu, le prehitro izgubi stik s časovnostjo. Potem se ji odtegne in pride do askeze kakor ruski menih, ali pa se obupno zažene vanjo in zapade nihilizmu kakor ruski revolucionar. To sta dve veliki nevarnosti človeka v kulturi končnosti. Proti njima je najučinkovitejše varstvo razumska, v forme oklepajoča, prometejska bitnost.

Rusija — ne današnja, temveč prihodnja — je osvežujoče vino,

ki more obnoviti izčrpano življenje sodobnega človeštva, Evropa je trpežna posoda, v kateri se vino shranjuje. Brez trdne posode, ki ga vzdržuje, mora vino izteči v zemljo, in brez vina, ki ga napolnjuje, ostane dragoceni kelih le prazen, mrzel predmet razkošja brez porabe. Samo če se vino in kelih najdetata, se more človeštvo napojiti.

Sodobna Evropa je oblika brez življenja, Rusija pa je življenje brez oblike. Pri prvi je duša pobegnila iz telesa in zapustila prazno bivališče. Pri drugem je življenje razbilo ovirajoče oblike in si doslej še ni našlo novih. Poudarek človečanske obnovitve, ki je zvezan, da, ki je skladen z zapadno-vzhodnim pomirjenjem, mora ležati na ruski strani, na strani življenja in ne na strani oblike. Ne Evropejec, temveč Rus ima osnovni položaj, iz katerega more človek izpolniti svoje večno poslanstvo. On je usmerjen k absolutnemu, on ima občutje za celotnost sveta, mesijansko dušo. Zato trdimo z vso odločnostjo: V glavnih vprašanih bivanja si mora izbrati Evropejec Rusa za vzgled, ne obratno. Če hoče Evropejec najti pot k večnostnim ciljem človeka, mora privzeti rusko-vzhodno vrednotenje sveta. V tem smislu je zahteval Dostojevski, da mora biti vsak zemljan najprej Rus.

Pokličimo si še enkrat v spomin: Anglež hoče svet kot tovarno, Francoz kot salon, Nемец kot kasarno, Rus kot cerkev. Anglež hoče plen, Francoz slavo, Nемец moč, Rus žrtev. Anglež hoče od sočloveka zaslužiti, Francoz mu hoče ugajati, Nемец mu hoče poveljevati, le Rus noče ničesar. On noče porabiti svojega bližnjega kot sredstvo — to je središče ruskega bratstva, ki je evangelij bodočnosti. Ta bratska misel je velika etična protisila proti latinskim idejam o človeku in državi sile. Ruski človek kot nosilec novega solidarizma je edini, ki more rešiti človeštvo individualizma nadčloveka in kolektivizma masevnega človeka. Proti renesančnemu idealu avtonomne osebnosti postavlja dušo, zvezano z Bogom in z vesoljstvom, proti prisilni združitvi ljudi svobodno skupnost teh vesoljno povezanih duš. Tako ustvarja hkrati nov pojem in nov ideal osebnosti in svobode.

Naš čas so pogosto upravičeno primerjali s koncem antičnega Rima. Toda ne mislimo samo na skupnost senc, ker obstajajo tudi razveseljive skladnosti. Tudi takrat so si stremele sile vzhoda in zahoda v usodnem zagonu nasproti. Grški in egiptovski nauki so prišli do Partov in Kitajcev. Staroindijska modrost je šla preko Nila na zapad, kult Izide, Mitre in evangelij Nazarenca so dosegli rimsko glavno mesto, sedež prepadanja. Doba protislovij, tokov in protitokov, prepadov in prehodov, umiranja, izkaženosti, pa tudi doba mesijanskih obljub. Enakega značaja je tudi dvajseto stoletje. Nova apokalipsa se bliža s sodnim dnem in vstajenjem.

Prometejski človek je že zaznamovan od smrti, zdaj naj vstane človek svetega Janeza!

ODLOMKI O SLOVENSKEM POLOŽAJU

Ko so se po svetovni vojski in mirovni konferenci razmere ustalile in ko je večina slovenskega naroda srečno prišla v novo slovansko državo Srbov, Hrvatov in Slovencev, je pri nas prevladalo mnenje, da je bila z dejstvi najbližje preteklosti dosežena in hkrati prekoračena najvišja točka ogroženosti slovenskega položaja. Zato je danes marsikoga med nami neprijetno presenetil položaj, v katerega je prišel slovenski narod po petletnem skritem gospodarskem, duhovnem in političnem boju med obema evropskima blokoma. Marsikdo si pa tudi še danes zapira oči in noče spoznati nevarnih razpok v tem sodobnem položaju.

*

Golo dejstvo, da je z odločbami pariške mirovne konference od naroda, ki šteje vsega skupaj komaj nekaj nad 2.000.000 članov, na strnjem ozemlju pa samo okrog 1.600.000, odrezanih z državno mejo v Italiji okrog 400.000 (25% strnjeno naseljenih Slovencev), v Nemčiji pa nad 75.000 (4,5% strnjeno naseljenih Slovencev) in da je poleg tega nad pol milijona Slovencev raztresenih po vsem svetu in zapisanih prej ali slej skoro neizbežni narodni smrti, nam govori močnejše, kakor najučinkovitejše izbrane besede. Od svetovne vojske dalje režejo živ slovenski organizem državne meje, ki mu onemogočajo svobodno dihanje, onemogočajo pravilno kroženje kulturnih dobrin v vseh njegovih členih in s tem spravljajo v nevarnost temeljno in bistveno narodno prvino — kulturno sožitje vseh delov naroda. Pri vsem tem pa se ne moremo izogniti žalostni ugotovitvi, da ta razbitost živega organizma ne vzbuja v slovenskem narodu, odnosno v njegovem osrednjem delu, ki se je rešil z določbami mirovnih pogodb v Jugoslavijo, nobene izredne aktivnosti in nobenega prevelikega vznemirjenja. Slovincem je čut za narodno enotnost okrnel, ubila jim ga je prevelika in prestrastna strankarska in ideološka zagrizenost.

Toda ta razdeljenost ni edini činitelj, ki nas opozarja na zunanjo ogroženost slovenskega položaja. Najprej nam ponudi že samo statistično opazovanje nova pretresljiva dejstva. Če primerjamo odstotke dejanskega prirastka v slovenskih pokrajinah v preteklem stoletju s podatki o tem prirastku v drugih evropskih deželah, vidimo, da imamo pri deželah z zanesljivimi podatki nižji odstotek prirastka samo še pri Irski, ki je živela zaradi silnega političnega, narodnega in verskega pritiska pod povsem svojevrstnimi pogoji, in v Luxemburgu, vsi drugi predeli Evrope pa imajo višji odstotek kot slovenske pokrajine (Zwitter F., Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni, str. 77). To je za položaj Slovencev toliko bolj važno in odločilno, ker leve v naši državi tudi pokrajine z domala največjim prirastkom v Evropi, tako da odstotek Slovencev v državi vedno bolj pada in sorazmerno z njim seveda tudi naša politična sila. Populacijski prirastek v vsej državi znaša 14, v Sloveniji le 9. Slovenci smo padli od l. 1921. dalje iz ene dvanajstine na eno petnajstino državnega prebivalstva. To so dejstva, ki nas ne morejo in ne smejo pustiti mirne.

Pri vsem tem pa je še treba poudariti, da mora slovenski narod že brez tega relativnega upadanja, ki nam ga je pokazala statistika,

vzdržati naravnost izreden kvocient pritiska sosedov¹ (število, ki ga dobimo, če delimo vsoto vseh sosednjih narodov s številom strnjeno naseljenih Slovencev), ki znaša 82 (Jugoslavija 11,1; če izvzamemo lili-putanske države, se navaja v Evropi kot naravnost izredno visok kvocient pritiska sosedov švicarski — 36,3!). Položaj, ki nam ga kaže ta pritisk sosedov, se z nekaterimi drugimi momentami, ki slabe politično napetost in silo slovenskega naroda in ki povzročajo težko gibljivost in veliko politično neokretnost v političnem usmerjanju, seveda še močno zaostri. Predvsem je tu treba upoštevati razmeroma majhno gostoto prebivalstva v Sloveniji (dravska banovina 70,5; koroško plebiscitno ozemlje okrog 67; Julijska krajina 113 [Nemčija 141; Italija 137,4; Madžarska 95,6; Jugoslavija 60]), potem visok odstotek konservativnega in nerazgibanega kmečkega prebivalstva (60,35%; v slovenskem delu Koroške in na Primorskem, kjer se izdatno uveljavlja Trst, so sicer odstotki precej nižji, a to v precejšnji meri na račun tujega nekmečkega elementa; v primerjavo s temi številskimi navajam razmerje za Nemčijo, ki pa je že nezdravo pretirano v obratno smer!, — 20,9%) in nizek odstotek prebivalstva, ki prebiva v mestih (okrog 20%, v Nemčiji 49%). Kajti kljub temu, da ima vsak narod svojo najtrdnejšo podlago in jamstvo za zdrav razvoj v bodočnosti prav v kmečkem stanu, je pokazala izkušnja, da dajejo v sodobnem političnem življenju, kjer se izpreminja položaj naravnost z vrtoglavo brzino, močno oporo in čut za pravilne prijeme predvsem manj konservativna, zgoščena jedra naroda, ki pa morajo ostati seveda v stalnem živem stiku z narodnimi temelji. V enaki, morda še v večji meri, kakor v političnem, se izraža pritisk sosedov tudi v enostranskem kulturnem življenju našega naroda in moreče leži na narodni samozavesti, ki je nujna podlaga za zdravo in živahno narodno izživljanje. In ne na zadnjem mestu med činitelji, ki podpirajo ta pritisk in ovirajo razvoj narodne samozavesti, je tudi tisočletno podložništvo pod tujci, ki je zapustilo nevarne sledi v duhovni podobi našega človeka.

*

Poleg tega zgolj statističnega premišljevanja o slovenskem položaju je treba krepko poudariti zlasti še nekatera dejstva med geografijo in politiko. Slovenska zemlja leži na prehodu iz Srednje Evrope k Sredozemskemu morju, na stiku vseh evropskih narodnih skupin in številnih geografskih enot, in obvlada eno od najvažnejših evropskih prometnih križišč. Na zahodu in severu od nas (deloma že pomaknjeni preko naše narodne zemlje) sta obe vodilni velesili avtoritarnega evropskega političnega bloka, ki se odlikuje po izredni ekspanzivnosti. Zaradi izredno važnega zemljepisnega položaja slovenske zemlje sta obe velesili na njej neposredno prizadeti in jo obe računata v območje svoje lastne interesne sfere. Saj pomeni slovenska zemlja ključ do obvladujočega položaja na Jadranu in najvažnejše prehodno ozemlje ob tem najsevernejšem zalivu Sredozemskega morja (Italija-Podonavje; evropski zahod-bližnji Orient; zlasti pa geografsko najvažnejša in v preteklosti najbolj uveljavljana smer: Srednja Evropa-Sredozemlje). »Staro bojišče na Krasu je v središču opozovanj. Tu stojimo pred odločbami evropskega pomena« (G. A. v. Metnitz).

Nasilna tuja publicistika se trudi, da bi ustvarila v Evropi javno mnenje, ki bi ne vedelo o tem, da je zemlja na tem prehodu slovenska. Z različnimi lažnivimi razlogi in z do kraja ponarejenimi zemljepisnimi in zgodovinskimi slikami poskuša vbiti v glavo vsem evropskim

¹ Opozoriti moram, da sem poleg pravih sosedov (Italijanov, Nemcev, Madžarov in Hrvatov) pri svojem računu upošteval tudi vse ostale prebivalce Jugoslavije, kar je metodično gotovo opravičeno zaradi centralistične ureditve države.

narodom in odločujočim činiteljem, da slovenskega naroda sploh ni, da so tu samo različne še neizoblikovane narodnostne skupine, ki po svoji kulturni in resnični narodnostni pripadnosti niti jasno slovanske niso, kaj šele, da bi pripadale samonikli slovenski narodni enoti. Nam se zde vsi njihovi razlogi smešni, a z neprestanimi lažmi se ustvarja večji videz resnice, kakor z neprestanim molčanjem o resničnem položaju. In to molčanje je pri Slovencih med najnevarnejšimi boleznimi, ki nam jih je prizadejala gola borba za oblast med posameznimi strankami.

*

Slovenci smo stopili v politično življenje šele leta 1848. Sociološka struktura slovenskega naroda, ki jo je prinesel s seboj ves zgodovinski razvoj, je povzročila, da smo stopili v politični prostor povsem nepripravljeni. Bili smo brez vseh narodnih pravic, razdeljeni na osem pokrajinskih enot in, kar je vplivalo najbolj usodno, brez vsake politične šole. Za vse slovenske podrobne politične programe je bila značilna malenkostnost, za politiko vodstva pa oportunističnost. Samo ob velikih trenutkih, ob marčni revoluciji, ob nemški zmagi nad Francijo l. 1870. in ob katastrofalnem razsulu monarhije ob koncu svetovne vojske, se je izraziteje pokazala pravilna smer slovenske politike, stremljenje za demokratično urejeno in avtonomno zedinjeno Slovenijo. Gesli demokracije in avtonomije sta pomenili v slovenski politiki tisto svobodo, ki so se Slovenci borili za njo v rajni monarhiji in ob kateri so našli pot v Jugoslavijo. To dejstvo je dovolj pomemben kriterij tudi za presojo kasnejšega političnega razvoja.

Ko so Slovenci stopili po razsulu leta 1918. v novi prostor, se dolgo niso znašli. S seboj so prinesli samo veliko hrepenenje po svobodi, politični, gospodarski in kulturni. Majhni programi, ki so jih postavljali v Avstriji, so izgubili svojo veljavo, ostala so samo gesla, sicer velika, toda v svoji neizdelanosti premedla, da bi mogla dati dovolj trdno oporo slovenskim pogledom ob vstopu v konstituantno, torej v času, ki je bil resnično zgodovinsko odločilen. Od treh elementov, ki so se združili leta 1918., smo bili Slovenci sicer kulturno najmočnejši, a politično najslabši. Dočim je pri nas politični razkol, zgrajen na ideološki podlagi, preprečil, da bi kdaj resnično doživeli narodno enotnost in da bi preživeli šolsko dobo našega političnega življenja, so prinesli Hrvati v novo državo vsaj politično šolo in pa na svoje zgodovinsko pravo naslonjeno narodno strnjeno, Srbi pa dinastijo, ves državni aparat, oficirski zbor, torej vse stalne postavke državnega in političnega življenja, poleg tega pa še politično spretnost, ki so si jo pridobili v stoletnem boju ob različnih ustavah. Tudi psihološki nastroj tiste dobe, ko so stali kot zmagovalci pred premaganci, je govoril in delal v njihov prid.

Vse to je povzročilo, da so Srbi v konstituantni sicer z malenkostno večino (ob odsotnosti Hrvatov in z manjšino Slovencev), pa vendarle dobili boj med centralizmom in avtonomijo. Slovenci so se tudi v novi državi vztrajno borili za svoj stari ideal »svobode«. Ta boj se je kazal tako v političnih programih, kakor tudi v volivnih rezultatih. Dasi so naši pogledi na ta vprašanja ostali tudi poslej pretežno čustvenega značaja, gesla brez podrobno izdelanih načrtov, kar je dalo tudi možnost usodnega preobrata, so se vendar vedno bolj bistrili in so z novo močjo zajemali vso slovensko delavsko in kmečko množico.

Okrepitev central v raznih evropskih državah pa je zabrisala jasno podobo slovenskega vprašanja tistim, ki so ga dotlej dosledno branili. Čustvena gesla brez trdne opore so se zrušila, kar je katastrofalno vplivalo tudi na politično raven preprostega človeka. Prav zaradi tega danes, ob novi uri usodnega premikanja političnih sil v naši državi, z veliko skrbjo gledamo v bodočnost.

Silno zanimiv in hkrati precej globok pogled na sodobni slovenski položaj se nam odpre, če pregledujemo današnje politične stranke med Slovenci in njihove politične programe. Glede tega se mi zdi zanimivo zlasti dejstvo, da so se ob opredelitvi obeh strank, ki imata organizirano v svojih vrstah večino Slovencev, važni predvsem osebni, ne pa načelni razlogi, saj imata programa JRZ in JNS po izjavi dr. Stojadinovića (5. novembra 1958) »enake osnovne črte«.

Vedno jasneje se kaže v slovenskem političnem življenju odmiikanje od demokratičnih načel. Od strankarske pripadnosti so odvisne različne življenske ugodnosti, zvestoba državi, priznanje slovenstva in podobno. V javnem in privatnem življenju se goji vedno večji voditeljski kult brez vsakega pogleda na programe in programatične skoke voditeljev, ki se zahteva zanje spoštovanje vsega naroda. Tudi razmerje stranke do države spominja v marsičem na ustroj totalitarnih držav, ravno tako tudi skrivnostno vodstvo v politiki in utemeljevanje pravilnosti posameznih dejanj z osebno veljavo izvrševalca, ne pa z razlogi za dejanja sama. Ta način političnega življenja silno ovira napredek politične vzgoje našega naroda.

Politična grupacija na podlagi ideoloških razlik, ki se je pri nas, kakor tudi v ostalih alpskih deželah, naravnost strahotno enostransko razvila in uveljavila, je pripeljala slovensko politično življenje v nevarne položaje, ki se hitro rušijo. Že sama po sebi je taka grupacija naklonjena diktaturam, političnim in duhovnim, parlamentarnim in avtoritarnim. Prav ta razklanost v jedru, ki sloni na precej dolgi slovenski politični in še daljši kulturni tradiciji, je pripeljala slovenske politike do tega, da so se vezali s tujci proti svojim sonarodnjakom in da so drugi druge klevetali pred njimi. Tu je bil eden od usodnih vzrokov odstopanja od slovenskega ideala svobode.

Vse dosedanje slovensko politično življenje se je izčrpavalo v medstrankarskih bojih. Nobena slovenska stranka in noben slovenski politični voditelj do danes ni spoznal, da je politika več kakor spretnost, pritisniti nasprotnika ob tla, da je politika najvažnejše sredstvo za urejanje in nepristransko podpiranje vsega narodnega življenja.

Krek je dejal: »Delajte na to, da bi se enkrat sešli pametni, res demokratično čuteči ljudje vseh struj na razgovor o vseh teh silno važnih rečeh (sc. glede Jugoslavije). Če najdemo miselno edinost vsaj v nekaterih pglavitnih točkah, po mojem mnenju je to mogoče, ustvarimo tako zelo potrebni blok slovenske umstvene, realistične demokracije.« To Krekovo naročilo je ostalo do danes neizpolnjeno. Velik vzrok tega je dejstvo, da na vseh straneh manjka ljudi, ki bi spoznali, da pravilni način takega sodelovanja ni niti v slogaštvu, niti v kaki ljudski fronti, marveč v zdravem diferenciranju doma, a v poudarjanju slovenske skupnosti proti vsem drugim narodom. Sedanji položaj trenja okrog tradicionalnega slovenskega ideala svobode je v resnici paradoksen. Vsi tisti, ki so ga povzročili, imajo nalogo, da ga z naporom vseh sil spet uravnesujejo.

(Nadaljevanje prihodnjič.)

Bogo Grafenauer.

Alojz Gradnik, Večni studenci. Pesmi. Zalóżba Modra ptica v Ljubljani 1958.

Modra ptica je izdala Alojzu Gradniku zbirko *Večni studenci* in jo opravila ne samo v prijeten tisk, ne samo v lepe rdeče platnice, zagrnjene s prozornim ornamentiranim ovojem, ki daje knjigi tudi na zunaj izraz nečesa finega in plemenitega. V zbirki so namreč tudi Jakčevi lesorezi, od katerih so vsaj nekateri čudoviti: Tako v skladu z Gradnikovo resno, zrelo poezijo, ki živi zdaj le pod vtisom večnosti, v njenem dihu in v njeni zarji, in vendar je ta plemenita umetnost črnobelega pri Jakcu samostojna, s svojo posebno večnostno perspektivo in poezijo.

Kolikor je bilo o zbirki ocen, so bile še vse ugodne, nekatere ne samo brez pridržka, ampak z zaključki, da je tu Gradnikov vrh. To navdušenje je šlo seveda precej na račun religioznosti, ki je v zadnjih pesnikovih stvareh tako očita. Na drugi strani pa so v glavnem prav zaradi te religioznosti sprejeli knjigo z nekakim nezaupanjem, ne posebno dobrohotno in hoteli videti v nji priče Gradnikovega pesniškega nazadovanja. Resnica je, da Gradnik ni pesnik za mladino, da se je tudi na splošno, zlasti pa mlajšim, malo težko vživeti v mrko ljubezensko strast, vso prežeto z bližino smrti, pa tudi v resno, modrujočo vedrino zrelega življenjskega pogleda, kakor sta se nam razodevala v dosedanji poeziji tega duhovnega aristokrata. Jasno, da bodo ti še težje doživeli izpovedi z njegove nadaljnje poti, kjer je strast krvi skoraj samo še spomin in kjer gleda tako nanjo kakor na življenje sploh vdano, z razumevanjem in zrelim modrovanjem človeka, ki je spoznal zadnje gotovosti in zato kaže na večne cilje — in kjer ima um več besede, kakor bi si morda hotel pesnik priznati in kakor bi si želeli prijatelji poezije.

Pot, na katero se je povzpел Gradnik v teh zadnjih letih, je naravna in dosledna. Ali naravno je tudi, da bo povprečen človek, ki tiči kolikor toliko močno v zemlji oziroma v tem, kar je ž njo v zvezi, najbolj živo občutil pesnika tam, kjer se ga ta zemlja še najbolj drži, kjer vidiš, kako rase iz njenega območja s svojim poduhovljenim pogledom. Saj je to, kar v njegovi poeziji sploh najbolj prevzema, ravno temna oblast krvi, skrivnostna slast strasti, ki se hoče dajati in se s tem potaplja v neznane globine, torej neka težnost človeškega, ki ima svojo vzporednico v skrivnostni sili težke zemlje, kateri se pesnik bolj in bolj bliža. Ob njima se je prekalila njegova duša in se je učistil in umiril njegov pogled. Tu čuti svoje korenine. Če se je v svojem duhu toliko povzpел, da pije slast svetlih in brezmejnih višav, velja tudi zanj kakor za njegovo drevo:

Ali slajša je težina,
trša je s prstjo zaveza,
mirno mrežo v njo razpreza
moja črna korenina.

(Drevo.)

Iz tega dna mu je vrela moč. Ali danes, ko mu je dozorelo spoznanje življenja, ni več omamljen od njene skrivnosti; vzdignil se je nad njo z modrujočo mislijo, v kateri je izginila naslada individualističnega izgorevanja, z mislijo, da je ta moč prav za prav tudi za druge ustvarjena. Tudi danes še srečaš pri njem tisto tako značilno žensko slast, ki se z dajanjem izgublja v globinah moža, kakor pravi. Pogovor:

O slast ta omamna,
to padanje kamna
v neznane temine vse niže in niže.
In kakor nikoli
čutila sem v boli,
da v srce prihajam ti bliže in bliže.

Toda misel moža je potegnila pod tem že višje zaključke, da je bolečina strasti in ljubezenskega darovanja le pot do dovršenosti. Ker se je torej vrenje v krvi pogoje, je prišla na površje misel, ki presoja pomen minljivega, in ker pesnika minljivost ne oklepa več s tako močjo in omamo, ker duša nima v nji več zadostnega hraniva, je prav misel tista, ki naj uravnava nemirno srce k zadnji trdosti, k računom z večnostjo.

Če je Gradnik doslej tako oblikoval svoj pesniški svet, da je jemal vanj pred vsem podobe predmetov v njih jasnem, večno veljavnem obrisu in ž njihovo težo in globino, kažejo sedanje njegove podobe nekaj še bolj zrelega. Včasih so podobne mirnim sadovom, že oblitim z zlatim sojem, kakršnega dobi jesenska narava v svojem poslednjem dajanju in v vdanem poslavljanju. Ali še rajši je ta svet brez barve, brez nakitja, v hladnejši, siromašnejši svetlobi, ki jo ima narava v času pred zimo, v času poznojesenske tesnobe. Jesen s svojim obračunom z življenjem, s svojim opominom na smrt, živi skoraj stalno v pesnikovi zavesti. Druži se ji že zima, ki zaustavlja zadnji blodni up in korak in ki kaže, kako bo treba tudi človeku kakor življenju zunaj v naravi iti pod zemljo, da se znova rodi. To so že zadnje postaje človeške misli.

Narava je torej zgubila svojo posvetnost in pesnik je v njeno lepoto cepil misel na večnost. In ne le to. Ta lepota utegne biti ob harmoniji dozorele duše še posebej prežarjena, polna božje pričujočnosti. Noč, v kateri utihne nemir ljudi, kakor se ustali življenje na zimo, lije v človeka opoj iz večnih studencev neba, da ga povzdigne in pretrese z občutkom veličastne večnosti, kateri se moraš predati, če naj bo tvoja pot jasna in opravičena. Vzvišeno razodetje, ki je toliko podobno Župančičevemu v Nočnem psalmu. Podoben, rekel bi že panteističen občutek božje vsepričujočnosti ga prevzema na planinah, kakor govorita kritici iz pesmi Na Grintovcu:

Čist zdaj zrem Te v sile vzponu:
isti tu si, v Dolomitih,
isti v pajka tenkih nitih,
isti v mravlji kakor v slonu.

Vsi so vozli ene mreže:
Kordiljere, Himalaja,
Kras in Kočna, vse se spaja,
vse v verigo eno veže.

Naravo je torej občutil kot odsev Boga, kot njegovo vidno razodetje. Spričo tega spoznanja ni mogel več ostati v samoti, s katero ga obdaja življenje v zgolj osebnem in tudi v zgolj človeškem. Moral se je uvrstiti v starodavni red, ki ga priznava stvarstvo, da se je dokopal do zaupljive otroške vere. Toda za tega samotnega, aristokratskega duha, ki pravi, da mrzi »prah in blato, dih nižav in kote temne«, je značilno, kako pri tem poudarja, da mu je narava prav spričo Boga več od človeka. Saj je tudi prav po nji, po ti pisani božji podobi, iz zemlje, bi človek dejal, prišel bliže Bogu. Zdaj je prišel zanj čas, da poje Smučarjevo jutranjo molitev, hvalnico, prežeto s svetlo vero in zavestjo človeka, ki gleda vse doživljaje že sub specie aeterni, pri-

šel je v čas, ko se prepušča blagoslovljeni, čisti lepoti božične noči, kakršna je danes po večini tako daleč svetu, ki tone v sovraštvu in krvi.

Kakor rečeno, so postavljene v zgradbo Gradnikovega sveta podobe iz vidnega stvarstva, zajete kot predmeti v večno veljavnih obrisih, včasih z neko posebno težo in globino. To težo in globino jim je dal pesnik nekajkrat s posebljenjem, še več, s tem, da se je vživel vanje in jim dal nekaj svoje strasti in spoznanja. Tako se je že svoj čas vživil v žensko dušo. Odkar pa je mreža omame, ki ga je držala v njeni oblasti, popustila, si je začel njegov duh izbirati sicer bolj objektivne, jasno zaokrožene predmete, a vendar take, ki so imeli nekaj nalike s prejšnjim, z žensko, ali je vsaj šlo za neko globino, za prikrito, nevzdržno delujočo silo, torej za prvini, ki sta ga vselej tako pritegovali. Tako smo dobili v Svetlih samotah nekaj po videzu čisto neosebno zoblikovanih podob, ki kažejo na sebi izrazito modroslovno osnovo, zraven nekoliko rezke naslade spricho zavesti take podtalne moči. V naši zbirki se je to razmerje do predmeta nekaj spremenilo. Še najbolj objektivno je zagrabljen v pesmi Fontana in vodni curek, kjer gre očito za prenos ljubezenskega doživljanja. Ali drugod so te podobe ne le zgubile tisto rezko samozavest, ampak so postale v prvi vrsti simboli človeškega življenja in namena, spremljevalke in kaži-poti v večnost, torej že nekaki pridigarji (Stara ura govori, Drevo). V obdelavi takih podob se Gradnik bistveno loči od Rilkeja, s katerim si je marsikod blizu. Rilke se potaplja v neko iracionalnost, v pravo metafiziko predmetov, Gradniku ostane predmet kljub posebljenju in poglobljenju jasen, določno očrtan, ker to terja misel, ki je položena v tako upodobitev.

Nekaj posebnega je v tem pogledu ciklus Kmet govori. Ciklično ustvarjanje je pri Gradniku že znano, v naši knjigi je poleg tega še neke vrste slovenski ciklus, med katerim je — mimogrede povedano — tudi nekam čudna in ne dosti jasna Kraška pomlad v razpoloženju Kosovelove Ekstaze smrti. Zanj, ki ne meče iz sebe elementarno, marveč se pogreza v svoja doživetja in v misli s počasno temeljitostjo, prejšnje čase že skoraj z neko mrko, strastno zagrizenostjo, dokler jih ne izčrpa, je tako ustvarjanje nekaj naravnega. Do tega novega motiva, do vživljanja v kmeta, je prišel prav iz svojega sedanjega gledanja na naravo, še posebej na zemljo, ki je njemu sorodna prvina, kar je nekaj težkega, tako v sebi zanesljivega in obenem čudno privlačnega. V naravi je videl, kako se vse uvršča v starodavni red, ki obdaruje tistega, ki se mu pridruži, z dušno harmonijo, s preprosto otroško vero v božje vodstvo. To razpoloženje do narave, zavest zanesljivosti, ki jo občuti v njenem naročju, to spada torej h Gradnikovemu svetovnemu nazoru. Do njega se ni le povzpел daleč od ljudi in tudi daleč od njihovega umovanja, ampak je tudi videl, kako tuja je današnjemu človeštvu takšna skladnost in zasidranost. Edino v kmetu jo vidi uresničeno, v kmetu, ki naj bi mu dajalo življenje z zemljo zavest trdnosti in samoraslosti, ki naj bi po Gradnikovem opravljal svoje delo in sploh živel kakor po nekakem svetem obredu, ki se podeduje od roda do roda. On, ki se, bi rekel, ne meni za nehanje ljudi in zaničuje, kar se ni povzpelo iznad gole gmote, on, ki je upošteval današnjost skoraj le toliko, da je pokazal na njeno blaznost, sprejel v svojo pesem iz nje avtomobile, aeroplane in granate samo kot primere njene negativnosti, on je izvzel iz tega nizkega sveta edinole kmeta. Seveda takoj vidiš, da to ni in ne more biti kmet s toliko in toliko individualnimi različicami, kmet, ki je lahko skoraj do grla zarit v gmoto, ki je lahko daleč od občutka samoraslosti in celo brez hrbtenice, danes še posebej, ko je malo več trdnih, pa tudi veliko manj čistih kmetov kakor nekdanj. Kakor ga je idealiziral Finžgar v svojih Stricah in ga obdal s svečanim sijem, kakršnega

ustvarja oddaljenost in oboževanje patriarhalnosti, tako in še bolj je to storil Gradnik. Njegova postava je že simbol idealiziranega kmetstva: Urejena, dobro stoječa kmetija in družina, živeča v patriarhalnem, posvečenem redu. Užitek spričo lepote tega reda, spričo stalnih pridevkov blagostanja, spričo dela, ki sprošča, očiščuje in osrečuje, torej le gradi — vse drugače kakor iznajdbe uma, porabljene za uničevanje. Dopolnilo sta duhovnik in menih, posrednika med Bogom in človekom. Družbeni red je stari, hlapec kakor gospodar morata priznati, da »pravica ne — dolžnost je višja mera«. Ne samo to. Ta postava razglaša misli, ki so toliko kot Gradnikove in ki zanimivo in še določneje kažejo, kako je prišlo do tega romantičnega umika k zemlji, k iracionalnosti prvotnega doživljanja sveta iz pesnikovega globokega dvoma, ali še natančneje, nezaupanja v vse, s čimer je poskušal um urediti svet. »Samo zemlja je pravična«, pravi ta kmet, in zraven nje človeška vest. Pravica iz zakonov pa je nezanesljiva, kakor je tudi uprava sveta in kakor tudi znanost in civilizacija ne rodita sreče. Že Kette je svoj čas povedal, da ga je učenost verskih dokazov samo oddaljila od Boga, ki ga je spoznal, ko jo je vrgel od sebe in šel le za naravo in bral le v naravi zunaj sebe. Gradnik je to storil še z večjim poudarkom, to se pravi, programatično, s to kompozicijo, ki se konča tako kakor kakšna srednjeveška moraliteta s slovesno smrtjo in s kmetovim poveličanjem.

Tudi ta kmet je torej kakor prej omenjene podobe iz vidnega sveta nekaj pridigar, ki kaže, kod je človeku prava pot, a je obenem še nekaj drugega, zaradi česar je ta ustvaritev pred vsem zanimiva. Ker vidi Gradnik prav pri kmetu tisto idealno vdano sprejemanje večnega reda in trdnost, ki izvira iz življenja z zemljo, je ta podoba tudi neke vrste družbeni ideal, skoraj predlog za ozdravljenje človeštva. Do zdaj je bil Gradnik nekaj aristokrat, ki je mislil v svoji individualistični dobi skoraj le na svoj osebni krog, v svoji dozoreli pa na splošnega človeka, torej na človeštvo. Tu je stopil za nekaj stopnic niže proti resničnim, z gmoto, z zemeljskim se bojujočim ljudem, da bi jim položil na srce svojo zamisel rešitve. Postal je torej malodane strujar, recimo ruralist ali agrarist duhovne vrste. Če pomislimo še na romantičnost umika v iracionalnost narave in zemlje še posebej, na poudarek družine, kjer ni tako daleč do poudarka krvi, potem ga vidimo v zvezi s sodobnim nacionalizmom in sicer zlasti s sorodnimi prikaznimi v Nemčiji, le da je tu duhovni poudarek očitno drugačen. Ta zveza je tesnejša in v pesnikovem razvoju nujnejša, kakor je menil Fatur pred nekaj leti v svojem obravnavanju novejše slovenske poezije. Toda ta korak, ki ga je napravil pesnik iz svoje aristokratske samote in vzvišenosti doli proti minljivi sedanjosti, ni bil najbolj posrečen. Če občutiš tudi pri druge vrste njegovih pesmi nekaj pridigarskega hladu, ki ga ustvarja prevlada razuma, velja ta očitek tukaj še v večji meri. Vsa ta obširna kompozicija, to tematično obdelovanje s posameznih strani, torej to načrtno umsko skladanje splošnih stvari ti mora zbuditi nezaupanje in večkrat ostaneš ob pesmi hladen. Poleg tega pa ideja, ki ni zrasla prvenstveno iz intuitivnega doživetja, tudi drugače ni obvezna. Lahko ji postaviš nasproti drugo, jo ovržeš na priliko z resničnostjo kakor tukaj, ko vidiš, da je Gradnikov ideal prehudo idealiziran in zato premalo življenjski tudi za kmeta samega, kaj pa šele za ljudi, ki nimajo opravka z zemljo in ki torej ne bi mogli zvedeti, kako naj se dokopljejo do občutka življenjske trdnosti. To je resnično šibka stran Gradnikove ustvaritve. Vsa stvar ni na pravih, na trdnih tleh in visi preveč v zraku, čeprav šteje pesnik ta odmaknjeni, prav za prav odmišljeni in stilizirani svet, ki ga ne motijo rezki glasovi resničnosti, za njo samo. Da bi dosegel ta videz, udari v pesmi „Kmet molči“ na uho za Gradnika naravnost nenavadni

utrip brezobzirnega življenja, ki gre kljub smrti posameznika brez zadržka dalje. Smrt tega kmeta je s tem postavljena v resničnost, ni pa s tem prepričal, da je njegova postava, kakor se kaže v skupini, v vsakem primeru prepričljiva.

Je pa tudi v tem ciklu nekaj zelo lepih stvari, nekaj toplih pesmi z dobro ubranim razpoloženjem. Srečen je posebno tam, kjer je presnel sebe v tujo postavo toliko, da je ta kmet malodane že pesnik sam, torej le v drugi podobi. V pesmi Kmet govori mastilcem je na primer — podobno kakor v že omenjeni Stara ura govori — vsa njegova umirjenost in zreła, svetla pripravljenost, ki je tako sorodna moralni resnobi nekaterih Levstikovih ali preprosti modrosti nekaterih Župančičevih pesmi iz Cicibana, samo da je v svoji žlahtnosti bolj prisrčna, človeku bližja, pretresljivejša bi skoraj mogel reči.

Še eno zanimivost je treba opaziti v zadnji pesnikovi zbirki. O Gradniku je bila že izrečena sodba, da je oblikovno nerazgiban, konservativen, vkljenjen v že ustaljene oblike, ki jih gradi včasih z neko muko (Fatur). Še danes čutiš, kako večkrat zлага verz na verz, podoba na podobo, pri čemer mu ne preveč prožna doganljivost ne preskrbi vselej najprimernejšega gradiva. Tako imaš vrsto slabih ali nejasnih verzov, ki so videti nekaka mašila (11 zadnji, 28 prvi, 35 mi ne gre izraz: luči tokave, 76 prvi trije verzi, 94 »mrk trpi naj od togotе trna«). Nekatere pesmi, kakor Triglav in Kraška pomlad, so v svoji nejasnosti že blizu verbalizma, ki priča, da je bilo že samo doživetje premalo predelano in dognano, kar sicer pri njem ni navada. Najbolj navadna pri njem je nekoliko počasna hoja, med katero ti pogosto pojo aliteracije, ki te tudi spominjajo na Rilkeja, ki se je naravnost potapljal v igro šuštečih aliteracij in bil zato daleč od Gradnikove teže. Ali mnoge nove pesmi kažejo, da ima Gradnik danes več čuta za novost in prožnost oblike. Tudi to veselje je posledica popuščanja tiste mogočne notranje napetosti, ki je terjala večino zanimanja za njeno razreševanje. Verz je postal zdaj, v času njegove umirjenosti, večkrat zvočnejši in prožnejši. Beseda ni več zmerom zajeta v enako dolge kalupe verzov, ampak se tudi razliva iz enega v drugega v enjamentu, kakor da bi kazala na sproščenost notranje harmonije. Poskuša se ne samo v redkejših, ampak tudi певnih oblikah s ponavljanjem verzov. Naravnost neverjetno pa se je znal otresti svoje značilne teže in okorelosti v pesmi Fontana in vodni curek. Tu se je dal vjeti v igro verzov, ki se pretakajo lahko in eden v drugega in nudijo vtis prepletanja in ovijanja vodnih pramenov, polnega omame in prav župančičevske bleščave. Z vsem tem je mojstrsko upodobil naravo predmeta, v katerega se je vživel in ga poživil z nekaj svoje osebnosti, in torej pokazal, da ga tudi oblikovno ne smemo podcenjevati.

Lino Legiša.

Dr. Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda. Najnovejša doba. 15. zvezek. Pod vodstvom prvakov (1860—1890). Str. 961—1080. Redna knjiga za člane Družbe sv. Mohorja. Celje 1938.

S tem zvezkom se je prva na široko zasnovana zgodovina slovenskega naroda močno približala svojemu koncu. Vodstvo Družbe je očitno sklenilo, naj avtor obdela dobo po letu 1848. veliko krajše kakor je obdeloval dobo od začetka 19. stoletja do marčne revolucije in marčno revolucijo samo. Zato bo prihodnje leto izšel po napovedi le še sklepni zvezek z navedbami virov in literature (želeti bi bilo, da bi se pri tem upošteval tudi Grudnov del Zgodovine, dasi Gruden sam o tem ni zapustil nobenih zapiskov) ter s kazalom, poleg tega pa je napovedano tudi stvarno kazalo, ki bo izšlo posebej.

V letošnjem zvezku obdeluje ravnatelj Mal ustavno dobo do Mahničevega nastopa, ki je z ločitvijo duhov pomenil v slovenskem javnem

življenju začetek ostre borbe med političnimi strankami, nastalimi na podlagi svetovnonazorske diferenciacije dotlej politično vsaj v glavnem enotnega slovenskega naroda.

Šestdeseta leta so z ustavno reformo prinesla bistveno spremembo avstrijskega političnega prostora. Po preteku desetih let se je narodnim zastopnikom znova postavljalo vprašanje, kako naj se uredi država, vprašanje, ki ni izginilo do konca monarhije. Tudi v duhovnem pogledu je uveljavljanje liberalizma pomenilo novo dobo, medtem ko so se v gospodarskem življenju uveljavljala liberalna načela že pred finančnim in vojaškim polomom Bachovega absolutizma. Staroslovenski prvaki se v vprašanjih, ki so se postavljala, niso znašli. Na eni strani zveza s slovanskimi narodi in nemškimi konservativci, na drugi strani program Zedinjene Slovenije, torej vprašanje, ali naj se postavi slovenska politika na načelo narodnostnega ali zgodovinskega prava, to je bilo stanje, ki je povzročilo paradokсне primere, da je pri parlamentarni debati imenoval Toman dualizem »grob našega življenja«, a je vendar zaradi vzajemnosti do Poljakov in tirolskih Nemcev glasoval zanj, ali da je menil »Slovenski gospodar«, da je poudarjanje slovenskega narodnega programa pri volitvah sleparstvo, ker »z narodnim programom sejemo razdor med federaliste« (l. 1875.). Slovenski politiki tiste dobe slovenskega programa sploh niso izdelali, blodili so od avtonomij historičnih enot preko zamisli Zedinjene Slovenije do misli o združitvi vseh južnih Slovanov, a se za nobeno zamisel niso odločili in se v nobeni niso oprijeli resnega dela. Najtrdnjše načelo v slovenski politiki je bilo v dobi liberalnega Auersperg-Lasserjevega režima vztrajanje v opoziciji, v dobi Taafejeve vlade pa brezpogojno podpiranje vlade. Dobivali so razmeroma malo koristi, zlasti če pomislimo, da so v zadnjih letih Taafejeve vlade tvorili jezicček na tehtnici med vladno in opozicijsko skupino v parlamentu. Vse to in pa nekatere korupcijske afere slovenskih poslancev so seveda izzvale v domovini ostro kritiko mladoslovencev, ki je dobivala v prvi polovici sedemdesetih let tudi svetovnonazorsko označbo. Toda tudi ta kritika je v kratkem zamrla v oportunistično mladino, ki je povzročil »strahopetne gnile čase« slogaštva in »duševno apatijo«. Vse to je odstranil še le odločni Mahničev nastop v zvezi s prvim slovenskim katoliškim shodom v Ljubljani leta 1892.

Malova podoba te dobe se odlikuje po naslanjanju na najneposrednejše vire, ki jih je mogel doseči (na pr. na ministrska navodila cenzorjem, na zapisnike sej deželnih zborov, na razne dopise in letake, pa seveda tudi na časopise). Različne dokumente priobčuje v reprodukcijah, druge pa obširneje navaja v tekstu, kar daje delu v znanstvenem pogledu nekoliko preveč anekdotnih potez, četudi so primerne in koristne za delo s poljudnejšim značajem. Poleg politične obdeluje Mal tudi gospodarsko, kulturno in literarno zgodovino. To je simpatično zlasti zato, ker je v slovenskem okrnelem prostoru zrastle v »politicum« marsikaj (prim. boje med slovstvenimi revijami tiste dobe!), kar samo na sebi še ni političen predmet. Kljub omejenemu prostoru navaja Mal dejstva zelo točno, tudi izbira med važnim in nevažnim je dobra. V navajanju podatkov ga skoro ni mogoče popravljati, razen v nekaj primerih, ko se je bolj zapisal kakor zmotil (na str. 955 se more stavek o Šukljjetovi uvedbi poslančevega obračuna pred volilci zaradi zveze tako razumeti, da je šele on uvedel shode, na katerih so se narodni voditelji podajali med podeželsko ljudstvo, medtem ko so to novost prinesli v našo politiko že narodni tabori konec šestdesetih let, gl. str. 1009 sl.; na str. 1022 je nerodno formuliran stavek o razmerju Novic do politike, kajti Novice so se že po svojem prvem programu namenile pečati tudi z »javnimi naredbami« in z »domaćimi dogodki«, pod čimer je Bleiweis razumeval tudi poli-

tiko, gl. Prijatelj I. Politična in kulturna zgodovina Slovencev II., str. 9; Gospod Mirodolski ni bil napisan v času, ko je Stritar že izgubil svojo veljavo v slovenskem slovstvenem življenju, marveč je njegov propad prav sopovzročil; Mahnič z Dvanajstimi večeri še ni posegel v politiko, marveč zgolj v estetske probleme).

Nekoliko manj se je posrečilo Malu v tem zvezku izbrati najprimernejši način podajanja. Knjiga je namreč sestavljena skoraj iz samih razprav, zaradi česar je vse premalo razvidna razvojna črta, ki bi povezovala dogodke, kakor jih razvršča avtor v posameznih poglavjih. To zabriše v Malovem delu zvezo med različnimi dogodki doma in v tujini. Tako je na pr. mogoče razumeti domači strankarski razvoj in trenja ob slovenskem narodnem programu samo ob dogodkih, ki so se istočasno vršili v dunajskem parlamentu. Prav tako bi bila slika našega časopisja tiste dobe veliko bolj plastična in živa, če bi se odvijala hkrati s političnim razvojem, ki je z njim tako tesno povezana, in se ne bi mogla zabrisati v skoraj samo naštevanje. Zato ne vem, če je bil najprimernejši način pripovedovanja ta, da si je Mal razdelil vprašanja, ki so med seboj kompleksno povezana, v različna poglavja. Ta metoda je bila pač primerna za široko položajno analizo prve polovice 19. stoletja, ko med Slovenci še ni bilo pravega samosvojega narodnega življenja glede javnih vprašanj, saj narod ni imel nobenih zastopnikov v odločujočem sloju, zlasti za širok Malov opis gospodarskega življenja. Že pri sliki revolucijskih let je ta metoda na nekaterih mestih odpovedovala, dasi je nudila širina obdelovanja še vedno zadostno opravičilo za njeno porabo.

Pričujoči zvezek pa pomeni v Malovi Zgodovini jasno prelomnico. Najprej že po svoji snovi, kajti po letu 1860. zahteva stalno slovensko politično življenje v zgodovinski obdelavi prvo mesto, potem pa tudi po načinu obdelave, ki je v primeri s prejšnjimi bolj analitičnimi zvezki izrazito kompilatoričen. Metoda prikazovanja je ostala ista, vendar zaradi nje delo slabi. Morda je primernejša za preproste ljudi, ki se jim s tem olajša pregled, toda zdi se mi, da se prav preprostemu človeku, ki ne bo znal poiskati medsebojnih vezi, pregled s tem tudi izkrivi. Na vsak način pa se s takim podajanjem oslabi problematika, ki se pojavlja ob takratnem razvoju.

Ne zdi se mi umestno tudi to, da je Družba sklenila delo skrajšati prav na tem mestu. Posebno vrednost Malovega dela gledam namreč v tem, da daje preprostemu ljudstvu izvrstno politično šolo, torej stvar, ki Slovincem na vsem področju narodne izobrazbe najbolj manjka. Ne vem, če ni velika napaka, da se je začelo krajšanje prav ob vstopu Slovencev v politično življenje, zlasti ker se v slovenskem političnem življenju od Bleiweisa pa vse do danes nekatere zelo nevarne napake naravnost tipično ponavljajo. (Morda bi bilo dobro, da bi Družba sprejela prav med svoje redne publikacije poljudna dela sociološke in načelno političnovzgojne vsebine.)

Končno naj omenim, da pogršam pri Malu na nekaterih mestih psihološke poglobitve (prim. Dežmanov problem pri Malu str. 997 in pri Lončarju ZMS XI, 1909 str. 189 sl.) in sociološke obdelave nekaterih vprašanj (prim. obdelavo socioloških pogojev za razvoj političnih strank na Slovenskem pri Malu str. 1030 sl. in pri Lončarju l. c. 231—235), kar povzroča včasih tudi enostranske rešitve (na pr. vprašanje duhovščine v slovenski politiki na str. 1020, 1032, 1053, kjer je krivda prav gotovo na obeh straneh, in ne samo na eni). Nekoliko dopolnila bi pa potrebovalo mesto, kjer razpravlja Mal o razmerju Mahniča do narodnosti. V teoriji je namreč Mal to razmerje pravilno orisal, a praksa bi pokazala še druge strani, predvsem dejstvo, da je Mahnič v praktičnem porabljanju svojih načel narodnost velikokrat preveč potiskal ob stran in jo celo omalovaževal.

Bogo Grafenauer.

Hrovat Emil, Spoznavni vidiki dinamske psihologije. V Ljubljani 1938. Inauguralna disertacija. 94 str.

Po kratkem uvodu o raznih metodah, spoznavnih vidikih in pojmovanju psihologije v preteklosti in sodobnosti, preide mladi znanstvenik takoj na predmet razprave same, na analizo dinamičnega ustroja duševnosti. V duševnosti razlikuje tri prvine: vsebinsko-intencionalno, ki je izraz »predmetnega« sveta, vitalno, ki je izraz vegetativno-animalne narave, in duhovno, ki je izraz duha. Meinongova psihologija se je bavila samo z vsebinsko, Vebrova poleg vsebinske v poslednjem času predvsem tudi z duhovno stranjo duševnosti, Hrovat pa se v pričujoči razpravi posveča doslej popolnoma zanemarjeni vitalni strani človeške duševnosti, ki mu nudi osnovo za posebno dinamsko psihologijo. Za izhodišče mu služi raziskovanje človeškega čustvovanja, pri katerem je »čutno-afektivna« komponenta posebno izrazita. Zakonitosti te čutno-afektivne strani čustvovanja, ki mu predstavlja jedro dinamske psihologije, prenese potem tudi na vse ostale človeške doživljanje: na misli, predstave in stremljenja, in končno na ostala filozofska področja: na živalsko psihologijo, na etiko, estetiko in nekatera pedagoška vprašanja. Razprava je zanimiva že zaradi svoje snovi, ki je zelo sodobna, posega neposredno v mišljenje sodobnega človeka, prinaša nekatere fine analize, ki se nanašajo na psihologijo temperamentov, ljubezni, izzivanja, trpljenja, dvoma itd., najboljše pa je menda poglavje o »središčni in globinski dimenziji« čutno-afektivne komponente čustvovanja, kjer prehaja že v metafiziko čustev. Pa tudi sicer je značilna in hvalevredna stran te razprave, da se pogosto sklicuje na Tomaža Akvinca, tako pri delikatnem vprašanju o podzavesti, pri sistematici emocionalnega doživljanja, delitvi čustva v višja in nižja čustva. Tako prihaja aristotelsko usmerjena filozofska linija Tréndelenburg-Brentano-Meinong-Weber vedno bolj do svojega naravnega dopolnila v tomistični filozofiji. Samo premalo se razločuje, kaj je v razpravi svojsko Hrovatovega in kaj je še neobjavljena last njegovega učitelja Vebra. Z dobrimi distinkcijami zavrača pretiranega Freuda in Kanta. Motijo pa v razpravi nekatere nejasnosti, ko je subjekt v podrejenih stavkih premalo označen, ali ko se nekaj nanaša na »zgornjo« trditev, dasi je »zgoraj« že cela stran samih trditev. Motijo številni oklepaji in nemški teksti, ki spadajo nazaj med opombe, številna ponavljanja iste snovi, zlasti pa dvojno različno koordinirano (!) poglavje z dobesedno istim naslovom (str. 25 in 32), kar kaže na oblikovno in stilno nedograjenost. Literatura (zadaj) je citirana prepovršno. Stvarno pa se ne moremo strinjati z njegovo psihološko strukturo misli, zlasti dvoma. Avtor domneva, da bi bila »čutna« stran mišljenja realna komponenta misli (68). Toda tako, kakor jo na primeru dvoma razlaga, to ni nič drugega kakor čustva, ki spremljajo kot heteronomni činitelji naše misli in zato tudi takozvano »čutno« prepričanje nič drugega ni, nego svobodna subjektivna izvestnost, ki jo diktira mesto razuma le čustvo.

Dr. A. T.

Lino Legiša, Slovenska poezija od Vodnikovih Pesmi za pokušino do priprav za Kranjsko Čbelico (1806—1828). Ljubljana 1938.

Legiša si je v svoji disertaciji zadal nalogo, da preišče in v stilnem pogledu analizira slovensko pesniško ustvarjanje v dvajsetletju med prvo pomembno slovensko pesniško zbirko (1806) in začetkom priprav za Kranjsko Čbelico (1828). Naloga ni bila lahka, saj je poezija te dobe v stilnem pogledu skoraj nerazbrana, vrhu tega pa še težko dostopna po onodobnih listih, posameznih poznejših objavah in rokopisnih ostalinah. A tudi vabljiva bi naloga za marsikoga morda ne bila, saj nima razdobje vse do nastopa Prešernovega nikake izrazite pesniške osebnosti, ki bi dala močan izraz osebnemu doživetju in dosledno uveljavila umetniška stremljenja sodobnosti tudi v svojem

delu. Legiša se je lotil dela s tenkim čutom za pristnost pesniškega doživetja in ustreznost izraza, pa tudi dobro pripravljen z znanstvenim aparatom literanega zgodovinarja.

V poglavju »Evropsko ozadje« najprej razbira vznik in narast novega duhovnega gibanja romantike, ki je že vse 18. stoletje na raznih evropskih bojiščih spodjedalo temelje hladnega razumarstva in njegovega vzvišenega doktrinarstva (pri tem se mi zdi, da je podarek, ki ga je avtor dal J. J. Rousseauju, mnogo prešibak), nato pa se razgleda po snovnih in oblikovnih prvinah onih pesnikov, ki so utegnili vplivati na našo onodobno pesniško tvorbo. In med temi ni danes splošno priznanih pesniških veličin one dobe — saj so n. pr. pesniki, kot so Goethe, Schiller in glavni poborniki romantike, tudi doma šele z leti pridobili v ozkem krogu sloves, dočim so širši sloji še dolgo potem puščali v nemar njihova dela in segali po proizvodih pesnikov druge vrste, ki se danes prašijo pozabljeni le po znanstvenih knjižnicah. V naslednjih poglavjih pregleda še odzive evropske književnosti v naši domači nemški produkciji prizadete dobe in odmeve na nova evropska literarna gesla v slovenski pesniški produkciji pred letom 1806. V glavnem delu svoje razprave pa nato ocenjuje delo treh rodov naših poetov v dobi 1806—1828: med starejšimi se zaustavi ob Vodniku, Kuraltu, Grundtnerju, Andreašu, Drabosnjaku in Volkmerju; mlajši rod zastopajo predvsem Stanič, Modrinjak, Cvetko, Jarnik, Schneider in Primic; med najmlajšimi pa razbere delo Burgarjevo, Holzapflovo, Slomškovo, Zemljevo in pesniške začetke Prešernove.

Rezultat Legiševega raziskovanja bi bil v glavnem tale: slovensko pesništvo te dobe se ne more ne snovno ne oblikovno primerjati z onodobnim evropskim romantičnim pesništvom, temveč hodi vstric z ono obstransko strujico v nemški literaturi, ki tudi v novem obdobju v glavnem nadaljuje tradicijo prosvetljske poezije 18. stoletja, ki še nadalje uči, moralizira, kaže veder pogled na življenje in tudi naravo prikazuje osebno neprizadeto, t. j. le toliko, kolikor ji služi to v didaktične namene; nikakor pa ne pusti do izraza osebne občutju, zlasti ne močno občuteni osebni erotični in domoljubni izpovedi. Vendarle pa je Legiša pri podrobnem razboru odkril tudi po pesmih naših pesnikov te dobe mnogo prvakov, ki so zarodki novega pojmovanja sveta in poezije: občutje narave in erotike (pri Modrinjaku, Holzapflu in zlasti pri Jarniku in Primicu), z nacionalno strastjo prepojene domoljubne izjave in romantično religioznost (pri Modrinjaku in Primicu), uvajanje raznih romantičnih motivov in rekvizitov (noč, mesečina, strahovi, razvaline itd.). Zaradi tega označuje poezijo te dobe ne kot romantično, temveč izrazito prehodno poezijo.

S to oznako se strinjam, kar se tiče pesništva; ne bi se pa tako pridružil avtorju, če bi hotel oznako romantičnosti odrekati dobi sploh (in to, kot bi se dalo sklepati iz uvoda, menda hoče). Romantična gesla so tako odlomkoma prodirala v našo poezijo predvsem zaradi tega, ker nismo imeli nobene močno in dobro izsolane pesniške osebnosti, dočim je bil na nekaterih drugih področjih literarnega udejstvovanja prodor romantičnih gesel združen z manjšimi težavami. Pomisliti je treba zlasti na bistveno spremenjeno gledanje na jezik (pri Kopitarju in njegovih učencih!). Dobo po letu 1806. bomo menda kljub Legiševim dognanjem še vedno lahko imenovali romantično.

Legiševa razprava je v celoti pomembno delo, saj je posvetila v dokaj slabo preiskano dobo med Vodnikom in Prešernom, ko naše kulturno središče ni imelo nobene močnejše pesniške osebnosti in se je v poeziji z veliko večjo vmeno in večjim uspehom uveljavljala periferija. Ob branju bi si pa ničesar bolj ne želel kot lepe antologije, ki bi nam omogočila, izsledke avtorjeve v podrobnosti preizkušati tudi ob tekstih.

Janez Logar.

DROBNA POROČILA O KNJIGAH

Von Montreux bis Paris. Poročilo krščanske delavske internacionale 1954—1957, Utrecht, 1957.

Obširno poročilo o delu mednarodne zveze krščanskih delavskih sindikatov, ki štejejo 1.500.000 članov, v dobi med dvema kongresoma v Montreux-ju in Parizu. Med včlanjenimi organizacijami je dobro zastopana Jugoslovanska strokovna zveza (str. 69. sl.). Glavni del knjige tvorijo trije referati o prvenstvu človeške osebe. V prvem govori J. Maritain o osebi na splošno, s čimer polaga miselne temelje personalizmu, ki ga kot nov življenjski nazor zoperstavlja individualizmu in kolektivizmu. V drugem govori nizozemski sociolog dr. Beekenkamp iz Leidena o človekovi osebi z ozirom na družino in poklic v sodobnih industrijskih razmerah. Tretji referat dr. Trenklerja iz Reichenberga na Češkem se nanaša na osebo v razmerju do velikih kolektivov: razreda, rase, nacije, države.

Jacques Maritain: Questions de conscience. Desclée & Brouwer 1958, Paris.

O tej lepi zbirki esejev in govorov bomo v naši reviji še govorili. Na tem mestu naj omenimo le par Maritainovih misli o antisemitizmu. Izrael mu je skrivnostno telo, s svetim poslanstvom v svetu, orodje božje previdnosti v zgodovini. »Še z zvezanimi očmi hodi Sinagoga v vesoljstvu načrtov božjih«. Judje so kakor kvasne glive spuščeni v človeško družbo, da jo vedno vznemirjajo, da jo delajo nezadovoljno in s tem poganjajo človeško zgodovino. »Jakob sanjač in Kruljavec, kruti izzivalec, kričeč trpin sveta, svetu obenem neobhodno potreben in obenem neznošen.« Čudovita je njegova mistika denarja, »ki je kri revnih«, ravno tako čudovita pa tudi mistika pravice. Dober Jud ni nikoli svet, marveč pravičen... Ta tragedija Izraela se ne bo prej končala, dokler se ne spravi s svojim Odrašenikom. To bo takrat, ko se dopolnijo časi poganov. Zato pa jih »pogani« (rasisti) tako nagonsko sovražijo, ker čutijo v njih »sveto ljudstvo«, zato je antisemitizem v svojem dnu ressentiment proti Bogu.

La Tchécoslovaquie devant notre conscience et devant l'histoire. Bloud & Gay, Paris 1958.

Pariški dnevnik L'aube zavzema zadnje čase prav vzgledno stališče ob vseh svetovnih dogodkih, ki zadevajo nezavarovanega človeka in miroljubne narode. Tako so njegovi sodelavci govorili nedvoumno jasno ob abesinski vojni, tako od španski in kitajski, tako ob zasedbi Avstrije, posebno pa ob znanih septembrskih dogodkih. V pričujočem zborniku sodeluje s članki vsa ekipa dnevnika, na čelu sivolasi Francisque Gay (vzrastle v gibanju Sillon), na koncu pa mladi Georges Bidault, ki je danes poleg Pertinaxa in Kérillisa najbolj znan demokratski časnikar. Članki govorijo o sudetskem ozemlju, o Srednji Evropi, o manjšinah, o hitlerizmu, o pogodbah po Versaillesu, o Franciji in o postopnem prodiranju fašistične sile.

Almanach de l'aube. Editions de l'aube. Paris 1958.

Isti dnevnik je izdal za tekoče leto zanimivo pratiko z obilnim gradivom, kjer je treba na prvem mestu imenovati daljšo študijo: »Zgodovina Evrope od versailleske pogodbe do danes«. Dober je »Filozofski politični slovarček«, kjer so iz enotnega vidika opisani vsi važnejši pojmi, ki dandanes ljudem polnijo glave. V pratiki zopet srečamo vse znane sodelavce dnevnika L'aube«, ki je v svojih stolpcih nedavno z najprisrčnejšimi besedami omenjala naše »DEJANJE«.